

**İSLAM AİLE HUKUKUNDA BOŞANMA
ÇEŞİTLERİ VE ÜÇ TALAK**

Ali YÜKSEK

Yüksek Lisans Tezi

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Mustafa BAKTİR

2011

Her hakkı saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Ali YÜKSEK

**İSLAM AİLE HUKUKUNDA BOŞANMA
ÇEŞİTLERİ VE ÜÇ TALAK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mustafa BAKTİR**

ERZURUM - 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VI
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
GİRİŞ	1
TALÂKIN TARİHÇESİ VE TALÂKA OLAN İHTİYAÇ	1
1.1. TARİHÇE	2
1.1.1. Eski Yunanda Boşanma.....	3
1.1.2. Eski Romada Boşanma	3
1.1.3. Yahudilikte Boşanma	4
1.1.4. Hıristiyanlıkta Boşanma	4
1.1.5. İslâm Öncesi Arap Toplumunda Boşanma.....	5
1.2. BOŞANMAYA OLAN İHTİYAÇ	6
BİRİNCİ BÖLÜM	10
İSLÂM HUKUKUNDA TALÂK KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ.....	10
2.1. TALÂK (BOŞAMA) KAVRAMI	11
2.1.1. Talâkın Tanımı	11
2.1.1.1. Sözlük Anlamı:	11
2.1.1.2. Terim Anlamı:	11
2.1.2. Talâk İfade Eden Lafızlar:	11
2.1.3. Talâkın Hükümü	12
2.2. TALÂK ÇEŞİTLERİ	15
2.2.1. Yeni Bir Akde İhtiyaç Olmaksızın Evliliğe Dönüş İmkânı Bulunup Bulunmaması Açısından Talâk.....	15
2.2.1.1. Ric'i Talâk:	15
2.2.1.2. Bain talâk:.....	16
2.2.2. Kitap Ve Sünnete Uygun Olup Olmaması Açısından Talâk..	18
2.2.2.1. Sünnî Talâk:	18
2.2.2.2. Bid'î Talâk:	19
2.3. DİĞER TALAK ÇEŞİTLERİ.....	20
İKİNCİ BÖLÜM.....	29

ÜÇ TALÂKIN YAPILIŞ ŞEKLİ VE HÜKMÜ	29
3.1. ÜÇ TALÂKIN YAPILIŞ ŞEKLİ	30
3.2. ÜÇ TALÂKIN HÜKMÜ	30
3.2.1. Üç Talâkı Bir Defada Vermenin Haram Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:	30
3.2.2. Üç Talâkı Bir Defada Vermenin Caiz Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:	34
3.2.3. Bu Görüşlerin Değerlendirilmesi	38
3.3. BİR DEFADA VERİLEN ÜÇ TALAKIN GEÇERLİLİĞİ	41
3.3.1. Bir Defada Verilen Üç Talâkın Geçersiz Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:	42
3.3.2. Bir Defada Verilen Üç Talakın Geçerli Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:	43
3.3.2.1. Bir Defada Verilen Üç Talak Üç Talak Sayanlar ve Delilleri:	44
3.3.2.2. Bir Defada Verilen Üç Talakı Tek Talak Sayanlar ve Delilleri:	54
3.3.2.3. Bir Defada Verilen Üç Talakı Zifaktan Önce Tek Zifaktan Sonra Üç sayanlar ve Delilleri:	59
3.3.3. Bu Görüşlerin Değerlendirilmesi	60
3.3.3.1. Bir Defada Verilen Üç Talakı Geçersiz Sayanların Delillerine Karşı İleri Sürülen İtirazlar ve Cevapları:	61
3.3.3.2. Bir Defada Verilen Üç Talakı Üç Talâk Sayanların Delillerine Karşı İleri Sürülen İtirazlar ve Cevapları:	62
3.3.3.3. Bir Defada Verilen Üç Talakı Tek Talâk Sayanların Delillerine Karşı Yapılan İtirazlar ve Cevapları:	70
3.3.3.4. Bir Defada Verilen Üç Talakı Zifaktan Önce Bir Zifaktan Sonra Üç Talak Sayanların Delillerine Yapılan İtirazlar ve Cevapları:	75
SONUÇ	77
BİBLİYOGRAFYA	80
ÖZGEÇMİŞ	85

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AHK	: Aile Hukuku Kararnamesi
AHKT	: Aile Hukuku Kanunu Tasarısı
a.mlf	: Adıgeçen müellif
bk.	: Bakınız
c.	: cilt
h.	: Hicri
H. No	: Hadis no
Hız.	: Hazreti
İAD	: İslami Araştırmalar Dergisi
m.	: Miladi
md.	: madde, maddesi
M.Ö.	: Miladdan önce
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: Radıyellahu anhu
s.	: sayfa
sav.	: Sallelallahu aleyhi vesellem
sy.	: sayı
tah.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
trc.	: tercüme eden
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSLAM AİLE HUKUKUNDA BOŞANMA
ÇEŞİTLERİ VE ÜÇ TALAK**

ALİ YÜKSEK

DANIŞMAN: Prof. Dr. Mustafa BAKTİR

2011, s. 92

Jüri: Prof. Dr. Mustafa BAKTİR

Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR

Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

Toplumun en küçük birimi ailedir. Evliliğin amacı, ailenin ömür boyu mutluluk ve huzur içerisinde yaşaması ve neslin devamıdır. Fakat çeşitli sebeplerle eşler arasında problemler oluşur. Boşanmalar gerçekleşir. İslam aile hukukunda boşanma çeşitleri ve üç talak adlı tezimizde boşanma çeşitleri ve üç talak hükümlerini ele aldık

Çalışmamız bir giriş, iki bölümden oluşmaktadır. Girişte genel manada talâkın tarihçesi ve boşamaya duyulan ihtiyaçtan bahsedilmiştir. Birinci bölümde; talâkın tanımı, çeşitleri, hikmeti ve hükmü incelenmiştir. İkinci bölümde, üç talâkın yapılış şekli, hükmü ve bir defada verilen üç talâkın geçerliliği konusundaki görüşler, bunların delilleri ve bu delillerin değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise konunun genel bir değerlendirilmesi yapılarak, tercih edilen görüş belirtilmiştir.

Konu Hanefi mezhebi esas olmak üzere, mezhepler arası mukayeseli olarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: İslam Aile Hukuku, Boşanma, Üç Talak

ABSTRACT

MASTER THESIS

**TYPES OF DIVORCE IN ISLAMIC FAMILY LAW AND TRIPLE
DIVORCE**

ALİ YÜKSEK

**SUPERVISOR: Prof. Dr. Mustafa Baktır
2011 Page: 92**

Jury: Prof. Dr. Mustafa BAKTIR

Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR

Asst. Prof. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

Family is the smallest unity of society. The aim of the marriage is to have the continuence of generation and happines in the family for whole life span. However, some problems can emerge between wife and husband and divorces can occur. This study deals with the types of divorce and triple divorce in the Islamic Law.

This study consists of one introduction and two main chapters. The introduction in general examines the history of divorce and the need for it. The first chapter explains the definition of divorce, its types, its divine wisdom and, its judicial decision. The second chapter discusses the way of carrying out triple divorce, its judgment, the views of Muslim scholars about the validity of triple divorce done in once, their proofs, and evaluations of those proofs. In the conclusion, the study is evaluated in the light of the opinions of Muslim scholars and the preferred opinion is emphasised.

While the subject is studied by comparing various sects, it is basically taken into considation the views of Hanafi Sect.

Key Words: Islamic Family Law, Divorce, Triple Divorce

ÖNSÖZ

Boşanma, insanlık tarihi boyunca sosyal hayatın önemli sorunlarından biri olmuştur. Boşanma, günümüz modern dünyasında aileye verilen önemin azalmasıyla beraber yaygın hale gelmiştir. Bu bağlamda İslam Aile Hukuku açısından boşanma ilke ve hükümlerinin iyi bilinmesi önem arz etmektedir. Özellikle bir lafızda verilen üç talâk problemi oldukça büyük tartışmalara sebep olmuştur. Biz de bu problemi ele almak suretiyle konunun çözümüne katkıda bulunmayı amaçladık.

İslam Hukuku şahıslar için boşanma hakkını meşru görmüş ve bir takım prensipler dâhilinde boşanmaya izin vermiştir. Araştırma konumuz olan "**İslam Aile Hukukunda Boşanma ve Üç Talak**" konusu İslamî kaynakların *kitabı't-talâk* bölümlerinde incelenmektedir.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Girişte genel manada talâkın tarihçesi ve boşamaya duyulan ihtiyaçtan bahsedilmiştir. Birinci bölümde; talâkın tanımı, çeşitleri, hikmeti ve hükmü incelenmiştir. İkinci bölümde, üç talâkın yapılış şekli, hükmü ve bir defada verilen üç talâkın geçerliliği konusundaki görüşler, bunların delilleri ve bu delillerin değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise konunun genel bir değerlendirilmesi yapılarak, tercih edilen görüş belirtilmiştir.

Konu, Hanefi mezhebi esas olmak üzere, mezhepler arası mukayeseli olarak incelenmiş olup imkan ölçüsünde ana kaynaklara müracaat edilmiştir.

Bütün gayretimize rağmen çalışmamızın kusursuz olduğu iddiasında değiliz. Bu çalışmanın yeni çalışmalara kapı aralamak adına bir katkısı olabileceğini düşünmekteyiz.

Çalışmamız süresince rehberliğini ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa BAKTIR'a, ayrıca Prof. Dr. Muhsin KOÇAK'a ve Doç. Dr. Osman ŞAHİN'e kıymetli yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum, 2011

Ali YÜKSEK

GİRİŞ

TALÂKIN TARİHÇESİ VE TALÂKA OLAN İHTİYAÇ

1.1. TARİHÇE

İnsanoğlunun yeryüzünde varoluşundan günümüze kadar çeşitli nedenlerle yaptığı davranışlardan bir bölümünün, eşler arası ilişkilerde kendini gösterdiği bilinmektedir. Bu, bazen uyum bazen de uyumsuzluk şeklinde olmaktadır. Uyumlu ilişkiler, konunun bir başka boyutunu oluşturduğu için onu sahası ile ilgili çalışmalara bırakıyoruz. Bizi ilgilendiren yönüyle uyumsuz eşler arasında yaşanan ilişkiler, gerek sosyolojik gerekse hukûkî açıdan bir çok problemlerin kaynağı olmuş; sonucu kimi zaman eşler arası ayrılıklara kadar varmıştır.

Eşler arası ayrılıklar tarih boyu bütün toplum ve medeniyetlerin önemli bir sorunu olmuştur. Değişik yer ve zamanlarda değişik milletlerde boşama, farklı uygulamalarla birlikte en eski ve en ilkel medeniyetlerden, en yeni ve muasır medeniyetlere kadar tüm asırlarda var olmuştur. Örneğin bilinen en eski yazılı kanun olan ve kökleri M.Ö. 4300 yıllarına kadar inen Hammurabi Kanunları'nda talâk ve hükümlerinden bahsedilmiştir.¹ Eski Babil, Yunan, Klasik Roma ve Eski İran hukuk sistemlerinde de talâk meselesi ele alınmıştır. Bu mesele incelendiğinde kadının mağduriyeti ve en çok zarar gören taraf olduğu hemen göze çarpmaktadır.²

¹ Itr, Nuruddin, **Ebgadü'l-halâl**, Beyrut, 1985, s. 14.

² Karaman, Hayreddin, **Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi**, İstanbul, 1989, s. 27-28; Itr, s.15,17.

Boşanma hadisesi beşeri sistemlerde olduğu gibi, bütün dinlerde de söz konusu olmuş, her dinin mukaddes kitabında boşanma ile ilgili hükümler yer almıştır.

Biz bu çalışmamızda Tevrat, İncil başta olmak üzere bazı önemli kabul ettiğimiz bazı medeniyet ve dinlerin, boşama hadisesine bakışlarını kısaca zikrederek İslâmın hukukundaki talâk uygulamalarının daha iyi anlaşılacağı düşüncesindeyiz. Bunun için giriş bölümünü talâkın tarihçesine ayırdık. Bunu da eskiden yeniye doğru tarihi sıra ile vermeyi uygun gördük.

1.1.1. Eski Yunanda Boşanma

Eski Yunan medeniyetinde boşanma vardı. Fakat bu, yalnız kocanın tekelinde idi. İlk dönem Yunan medeniyetinde erkek kadını bir mal gibi satın alır ve istediği zamanda onu terkederdi. Doğal olarak kadının talâkta söz sahibi olması, o dönemde söz konusu değildi. Ancak klasik Yunan döneminde kadına da boşanma hakkı verildi. Kadın bu hakkı, sadece kocasını mahkemeye verip, hakimin de uygun bulması halinde kullanabilirdi. Boşandıktan sonra kendisine nafaka ve oturma hakkı gibi haklar verilmezdi.³

1.1.2. Eski Romada Boşanma

Belki de talâk hadisesinin en kolay olduğu hukuk sistemi Romalılarda idi. Evlilik iki tarafın iradesine dayanan fıkhi bir ilişki olarak kabul edildiğinden, hâkimin müdahalesine ihtiyaç görülmeden tarafların isteğiyle son bulurdu. Aralarında arzu ve iradenin kaybolması halinde evliliğin ortadan kalkması gerekirdi. Bu itibarla gerek kadının gerek

³ Itr, s.16.

erkeğin tek taraflı olarak evliliğe son verme arzusu, bu birlikteliğin sona ermesi için gerekli ve aynı zamanda yeterli idi.⁴

1.1.3. Yahudilikte Boşanma

Yahudiliğe göre boşama yetkisi kocanın elindedir. Hanımını boşamak isteyen, bir talâkname yazıp, onu hanımına vermekle nikah akdi sona erer. Koca boşadığı karısını, kadın ikinci bir erkekle evlenmediği takdirde tekrar alabilir; kadın ikinci bir erkekle evlendikten sonra, o ikinci kocası ölse veya ondan boşansa bile tekrar ilk kocasına dönemezdi.⁵

Boşama yetkisi kendisine verilen koca boşama hakkını iki şeyle kaybedebilirdi. Birincisi; aldığı kadının kız olmadığını iddia eder de aksi ispat edilirse. İkincisi de; bir kıza zorla tecavüz neticesinde onunla evlenmeye mecbur tutulursa. Her iki halde de koca artık ömrü boyunca o kadını boşayamazdı. Ama bunların dışındaki durumlarda koca, karısını istediği zaman boşayabilirdi. Kadının ise herhangi bir şekilde boşama hakkı yoktu. Sonradan özellikle Batıda, kocasının canı her istediğinde boşayabilmesi önlenmiştir. Bu da ancak Mainz'li Haham Gerşam'ın yaptığı reformla olmuştur.⁶

1.1.4. Hıristiyanlıkta Boşanma

Hıristiyanlıkta boşanma oldukça sert kurallara bağlanmıştır. Hatta Hıristiyanlıkta boşanmaya cevaz yoktur dense yeridir. Bu sebeple hıristiyanlarda bir çok sosyal problemler asırlar boyunca var olmuştur. Problemlerin temelinde İncillerdeki bakış açısı yer almaktadır.

⁴ Itr, s.16; Cin, Halil, **Eski Hukukumuzda Boşanma**, Konya 1988, s. 15, 16; Acar, H. İbrahim, **İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, Erzurum, 2000, s.8.

⁵ Kitab-ı Mukaddes, **Tevrat-ı şerif Eski Ahit**, Tesniye, 24/1, 3; Karaman, Hayreddin, **İslâm Hukuk Tarihi**, Nesil yayınları, İstanbul 1989, s.41; Itr, s.18.

⁶ Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1993, s.229; Acar, s.3.

Bu konuda örneğin Luka İncili'nde şu ifadeler yer almıştır: "Karısını boşayan ve bir başkasıyla evlenen her adam zinâ eder. Ve bir kocanın boşadığı kadın ile evlenen de zinâ eder."⁷ Bir başka Hıristiyan mezhebi olan Katolikler bu konuda oldukça ileriye gitmişler ve zinâ hadisesi vukû bulsa dahi boşanmayı yasaklamışlardır. Bunlar ancak bedensel ayrılığa cevaz vermişlerdir. Protestanlar ise, zinayı boşanmaya bir sebep olarak gördükleri gibi, eşlerden birinin diğerini öldürmeye teşebbüsünü ve birisinin başka bir dine girişini de boşanma sebeplerine dahil etmişlerdir.⁸

Hıristiyanlığın boşanmayı bu kadar sert kurallara bağlayışının sebebi, evlenmenin ilâhî bir irade, Allah'ın iradesiyle meydana geldiğini kabul etmesidir. Kurulmuş bir yuvayı yıkmak onlara göre Allah'ın iradesine karşı çıkmaktır.⁹

1.1.5. İslâm Öncesi Arap Toplumunda Boşanma

İslâm öncesi Arap toplumunda talâk bilinmekte idi. Ancak talâkın belirli bir nizamı, sayısı ve usulü yoktu. Erkekler karılarını istedikleri zaman, istedikleri kadar boşarlardı. Aynı şekilde istedikleri zaman da onları kendilerine döndürürlerdi. Böylece talâkın belirli bir sayısı, süresi ve nizamı olmadığından kadınlar çok zor durumlarda kalırlardı. Hatta bazı kadınlar gerek kendi kocalarıyla olsun gerekse kocalarından boşanıp başkasıyla tekrar evlenmek yoluyla olsun, aile ortamından uzak bir şekilde aylarca, belki de yıllarca ızdırap içinde kalabiliyorlardı. Kadınlar,

⁷ İncil, **Luka**, s. 16-18.

⁸ İtr, s.19; Tümer, s.249; Cin, s.16.

⁹ Acar, s.6.

talâkta söz sahibi olmadıkları gibi, bu konuda kendilerine zulüm yapıldığı durumlarda da, müracaat edebilecekleri bir mercî de yoktu.¹⁰

Cahiliyye Arapları bazen de hanımını boşadığı halde, onun başkası ile evlenmesine mani olurdu. Kocasından korktuğu için kadın bir başkası ile de evlenemiyordu.

Böyle ilkel ve hukuktan sonderece uzak bir ortamda gelen İslâm, getirdiği inanç, düşünce ve hukuk sistemi ile kadınları bir çok konuda olduğu gibi bu zulümden de kurtarmış ve aile hukukunu belirli temeller üzerine oturtmuştur. Kur'an; *"Talâk ikidir..., bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle, adaletli bir biçimde salıvermektir."*¹¹ âyeti ile talâkın sayısını belirleyerek, kadınları erkeklerin elinde oyuncak olmaktan kurtarmış, *"Boşanmış kadınlar bizzat kendileri üç aybaşı hali beklerler"*¹² âyeti ile de iddet müddetine bir sınır getirerek kadınları zulme uğramaktan kurtarmıştır.

İslâmın öngördüğü talâk sistemi, çalışmamızın birinci bölümünde detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.2. BOŞANMAYA OLAN İHTİYAÇ

Evlilik, ailenin bir ömür boyu huzur ve mutluluk içinde yaşamına devam etmesi, neslinin çoğalması içindir. Ancak eşler arasında bazen maddi veya manevi sebepler dalayısı ile huzursuzlukların olduğu bir gerçektir. Aile içi huzursuzlukların arttığı durumlarda yapılması gereken

¹⁰ Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal li Diraseti's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, Amman, 1990, s.26; Itr, s.19; Acar, s.10.

¹¹ Bakara, 2/229.

¹² Bakara, 2/228.

evlilik hayatının devamını sağlamak ve dağılacak olan yuvanın hem ailede hemde toplumda açması muhtemel zararları en az hasarla atlatmasıdır. Fakat bu her zaman mümkün olmamaktadır. İşte İslam kaynaklarına bakıldığında sebepsiz boşanma hoş karşılanmamakla birlikte son çare olarak meşru görülmüştür. Toplumun bütün kesimini ve sosyal düzenini ilgilendiren boşanma, İslâmda olduğu gibi, İslâm dışı toplumlarda da hoş karşılanmamıştır. Bu konuda hemen hemen bütün din, toplum ve medeniyetlerin birbirine yakın görüşte olmalarının sebebi, boşanma hadisesinin fert ve toplum açısından verdiği zararlarıdır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, boşanmanın meşru olması da bir ihtiyaçtır. Boşanmadan doğan birtakım mahzurların varlığı yanında, boşanmayı engellemenin veya yasak hale getirmenin de aynı şekilde fert ve toplum için beklide telafisi mümkün olmayan mahzurlar doğurabilir. Sözelimi; sıcak bir aile yuvası, bu niteliğini kaybetmiş ve yeniden güzel günlerine dönme imkanını da kaybetmişse, bu durumda karı ile kocanın birlikteliği devam ettirmeleri, onları belki de çok vahim durumlara götürecektir.

Boşanmanın çok zor olduğu Hıristiyan Avrupa ülkelerinde insanlar bu yasaklamaya tepki göstermekte ve bunun neticesi olarak; evli olanlar milletlerini değiştirmekte, bekâr olanlarsa gayri meşru bir hayat yaşamayı tercih etmektedirler.

Sadece bedensel ayrılığa cevaz veren katolik ülkelerde¹³ ayrı ayrı yaşayan ailelerin çokluğu ve bunların evlilik dışı maceralara sürüklendiği sıkça görülür. Toplumun umumi sağlık ve sağlamlığı, kültür ve terbiyesi ile aile arasında çok sıkı bir bağ olduğu göz önünde tutulursa ailenin

¹³ İtr, s.19.

yıkılmaması için devletin aile kurumunu desteklemesi ve onu koruması artık zorunludur. Bugün bütün modern hukuk sistemlerinde boşanma eşlerden birinin isteği üzerine kanunla belirlenmiş sebeplere dayanarak mahkemece verilecek bir karara bağlanmış ve boşanma da devletin kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır¹⁴

Bu arada boşanma hadisesinin, çocuklar üzerinde olumsuz etkilerinin varlığı bilinmekle beraber bu konuda araştırma yapan psikologlarda hâsıl olan kanaat, anne ve babalarının aile içerisindeki uyumsuz davranışlarının, çocukları daha fazla etkilediğidir.¹⁵

İslâm, evliliğin geçici olmasını değil, ebedi olmasını hatta cennete kadar devam etmesini istemiş ve nikah akdini bir ömür boyu olması şartıyla kabul etmiştir. Fakat evliliğin fiilen devamına mücerret akit yeterli değildir. Evliliğin devamı için karı-koca arasında karşılıklı anlaşma, saygı ve sevginin olması şarttır. İnsanların tabiatlarının, anlayış ve zevklerinin farklı farklı oluşu veya bir takım hadiselerin vukûu, v.b. sebeplerle bu bağlar yıpranır, hatta kopar hale gelir; eşlerin sıcak aile ortamları kaybolur, hatta beraberlikleri bir ızdırıp ve çileye dönüşebilir. Bu durum, Allah'ın koyduğu, hak ve vazifelerin yerine getirilmemesine sebep olur ki, bundan da kurtulmak gerekir. Böyle bir durumda eşlerin önüne üç türlü seçenek çıkar:

a- Nefret, anlaşmazlık ve geçimsizliğe rağmen evliliğin devam etmesini istemek. Bu, mümkün değildir. Ayrıca böyle bir ortamın, aile

¹⁴ Bk. Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Türk Medeni Hukuku**, İstanbul 1960, II, 135.

¹⁵ Acar, s.18.

saadeti ve çocukların gelişimi bakımından mahzurlu olduğu uzun tecrübelerle ortaya çıkmıştır.

b- Evlilik hukuken mevcut olduğu halde, eşlerin fiilen ayrı yaşamaları. Bu durum bir müddet için faydalı olsa da, uzun vadede ictimai ve ahlaki zararları beraberinde getirir. Bu ise evliliğin gayesi ile çelişir.

c- Çekilmez hale gelen evlilik bağına çözmek ve eşlere daha sağlıklı yeni yuvalar kurabilme imkanı sağlamak.

İşte bir çok hukuk sistemleri gibi, İslâm Hukukunun da benimsediği yol budur. O halde talâk bir kısım aile problemlerinin halli için bir ihtiyaç hatta bir zarurettir. Böylece talâkın caiz olması, Cenab-ı Hakk'ın bir rahmeti olmaktadır. Şayet talâk meşru kılınmasa idi, mutlu bir yuva kuramayan eşlerin hayatı çekilmez bir hale gelirdi.¹⁶

¹⁶ İbn Kudâme, Muvaffaku'd-din Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, **el-Muğni**, Beyrut, 1972, VIII, 233-234; İbnü'l-Hümâm, Kemaluddin Mumammed b. Abdulvahid b. Abdulhamid es-Sivasi, **Şerhu Fethi'l-Kadir**, Beyrut ts., III, 463; Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, **el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtâr**, İstanbul, 1987, III, 121, 127; Zuhaylî, VII, 357-359; Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuku İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1988, II, 215; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, Nesil yayınları, İstanbul 1991 I, 295; Ateş, Süleyman, "Ahkâmu'z-Zevâc ve't-Talak fî Dav'il Kitâb ve's-Sünne" **AÜİFD.**, c.XXIX, s.63.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA TALÂK KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

2.1. TALÂK (BOŞAMA) KAVRAMI

2.1.1. Talâkın Tanımı

2.1.1.1. Sözlük Anlamı:

“Talâk”, Hem masdar hem de isim olarak kullanılan bir kelime¹⁷ olup, sözlükte; çözmek, serbest bırakmak, esaretten kurtarmak, bağlı olanı çözmek, eşinden ayırmak anlamlarına gelir.¹⁸

2.1.1.2. Terim Anlamı:

İslâm Hukuk terminolojisinde talâk için, çok küçük bazı farklılıklarla beraber genelde birbirinin benzeri olan tarifler yapılmıştır. Biz bunlar arasından Ömer Nasuhi Bilmen'in tarifini hepsini kapsamı bakımından vermeyi uygun buluyoruz. Buna göre: "Talâk, nikah akdini bir takım özel lafızlarla hemen ya da daha sonraki bir zamanda ortadan kaldırmaktır."¹⁹ şeklinde tarif edilir.

Tanımda geçen “özel lafızlar”dan kasıt, bir nikâh akdinin sona ermesini direk ya da dolaylı yönden etkileyen söz ya da söz gruplarıdır.

2.1.2. Talâk İfade Eden Lafızlar:

Nikah bağına son veren lafızlar ve ifadeler iki grupta incelenir.

¹⁷ Bilmen, II,175.

¹⁸ İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, 1990, X, 226; Razi, Ebû Bekr Zeynuddin, **Muhtaru's-Sıhah**, İstanbul, 1980, s.228; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed, **el-Kamusu'l-Muhit**, Beyrut 1987, s. 1167; Acar, s.51

¹⁹ Nevevî, Muhyiddin, **Kitabu'l-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb bi's-Şîrâzî**, Cidde, ts., XVIII, 201; İbn Kudâme, VIII,2; Baci, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Endülüsî, **el-Münteka Şerhu'l-Muvatta'**, Beyrut 1983, IV, 3; İbnü'l-Hümâm, III, 463; İbn Âbidîn, Muhammed b. Emin b. Ömer, **Haşiyetü Reddü'l-Muhtar ala'd Dürri'l-Muhtar**, Beyrut 1992, III, 226-227; Bilmen, II, 175; Ergüney, Hilmi, **Türk Hukukunda Lügat ve İstilahlar**, İstanbul, 1973, s. 437; Acar, s.51

2.1.2.1. Sarih (açık) lafızlar:

Yalnızca eşin boşanmasında kullanılan ve doğrudan boşanmanın anlaşıldığı lafızlardır. "Seni boşadım", "boş ol" veya "tatlik ettim" lafızları gibi. Sarih lafızlardan birisiyle yapılan talâkta niyetin önemi yoktur. Mücerret bir sarih lafzın kullanılması nikahı ortadan kaldırmaya yeterlidir.²⁰

2.1.2.2. Kinâî lafızlar:

Asıl itibarıyla talâk için konulmadığı halde, hem talâkta kullanılan hem de başka manalara ihtimali olan, bu yüzden de niyete ihtiyaç bulunan lafızlardır. Mesela, "Bırakmak, terketmek veya babanın evine dön" demek gibi lafızlar bu cümlelerdendir.²¹ Erkek bu gibi lafızlardan birini söylediğinde; bu sözüyle talâka niyet etmişse talâk meydana gelir, aksi takdirde eğer niyetinde boşama yoksa talâk gerçekleşmez.²²

2.1.3. Talâkın Hükümü

2.1.3.1. Talakın Meşruiyeti

Talâkın meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.²³

a- Kitap: "*Talâk ikidir...*";²⁴ "*Onları (kadınları) iddetlerinde (temizlik günlerinde) boşayınız...*"²⁵

²⁰ Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, **Mühezzeb**, İsa el-Bâbî Matbaâsı, ts., II, 71; İbn Kudâme, VIII, 242; İbnü'l-Hümâm, IV, 3; İbn Âbidîn, III, 226; Bilmen, II, 175; Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, I, 292; Şemma, Muhammed, **el-Müfid mine'l-Ebhas fi Ahkami'z-Zevac ve'l-Miras**, Dımaşk, 1995, s.122.

²¹ Kâsânî, Alauddin Ebû Bekr, b. Mes'ud, **Bedai'u Sanai fi Tertibi's Şerâi'**, Beyrut, ts., III, 106; İbn Rüşd, Ebu'l-Velid, Muhammed b. Ahmad, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, Mısır, ts., II, 65; İbn Kudâme, VIII, 233; Şîrâzî, II, 70-71; İbnü'l-Hümâm, IV,4; İbn Âbidîn, III, 226.

²² Kâsânî, III, 106; İbn Kudâme, VIII, 233; İbnü'l-Hümâm, IV,4; İbn Âbidîn, III, 226;

²³ İbn Kudâme, VIII, 233; Mevsilî, III,121; AHK, (1917 Tarihli Aile Hukuku Kararnamesi) md. 102); Zuhaylî, Vehbe, **el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletuhu**, Dımaşk, 1989, VII, 357; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 294.

²⁴ Bakara, 2/229.

Âyetlerde, açıkça geçtiği üzere, talâkın sayısının ve zamanının belirtilmiş olması, onun meşru bir hak olduğunu göstermektedir.²⁶

b- Sünnet: Rasulullah'ın (sav) bu konuda pek çok hadisi vardır. "Cenab-ı Hakk'ın gazabını en çok celbeden helâl, talâktır"²⁷ hadisi bunlardandır.

c- İcma': Bütün müslümanlar, talâkın caiz olduğu konusu üzerinde icma etmişlerdir.²⁸

2.1.3.2. Talâka Olan İhtiyaç Derecesine Göre Hükümleri

Talâkın hükmü ile kastedilen, onun İslâm Hukuku açısından cevazı ve adem-i cevazı ile bunun ne şekilde gerçekleşeceği.

İslâm, kadının boşanmasını her ne kadar sevilmeyen bir davranış olarak kabul etmişse de, İslâm Hukukçuları genel olarak nasların işaret ettiği doğrultuda verilen talâkın caiz olacağına ittifak etmişlerdir.²⁹ Zira "Allah'a en sevimsiz helâl, talâktır"³⁰ hadisindeki "helâl"den maksat, "Yapılması lazım olmayan fiil" demektir. Onun sevilmeyen, istenmeyen şey olması helâl olmasına mani değildir. Çünkü bu manada "helâl" mekruhu da kapsamaktadır. Mekruh ise dinen sevilmeyen şeydir.³¹

²⁵ Talâk, 65/1.

²⁶ İbn Rüşd, II, 57; İbn Kudâme, VIII, 223; Nevevî, VIII, 203; Şîrâzî, II, 78; Mevsilî, III,121; İbnü'l-Hümâm, III, 464-465; İbn Âbidîn, III, 226-227;.

²⁷ Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, **Sünenü Ebi Davud**, Beyrut, ts., Talâk, 3, H.no: 2178; Şevkânî, Muhammed b. Ali, **Neylü'l-Evtâr**, Kahire, ts.,VI, 220.

²⁸ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1985, III,126; İbn Kudâme, VIII, 223; İbnü'l-Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim, **Kitabu'l-İcma**, trc. Abdulkadir Şener, Ankara 1983, s.58; Mevsilî, III, 121; Zuhaylî, VII, 357; Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, I, 294.

²⁹ İbn Rüşd, II, 57; İbn Kudâme, VIII, 223; Şîrâzî, II, 78; İbnü'l-Hümâm, III, 464-465; Nevevî, VIII, 203; İbn Âbidîn, III, 226-227; Mevsilî, III,121.

³⁰ Ebû Davud, Talâk, 3, H.no: 2177.

³¹ İbn Âbidîn, III, 228.

Cumhura göre talâk vermenin umumi hükmü cevaz olmakla birlikte, cumhurdan farklı bir yol izleyen Hanbelilere göre ise onun hükmü cevaz sınırından vâcibe kadar çıkmakta veya harama kadar inmektedir. Şöyle ki:

1- Vâcib olduğu durumlar: Geçimsizlik halinde hakemler talâka lüzum görürse veya erkek ilâ'da³² bulunup, sonrada müddet bittiği halde hanımına geri dönmekten kaçınırsa, talâk vâcib olur.³³

2- Mübah olduğu durumlar: Kadının huyunun, ahlakının kötü olması veya sevilmemesi ya da bir ihtiyacın bulunması gibi durumlarda boşamak mübahtır.³⁴

3- Mendup olduğu durumlar: İffetli veya dindar olmayan kadını boşamak ya da kadın tarafından harama düşürülme tehlikesi bulunan kocanın, karısını boşaması menduptur.

4- Mekruh olduğu durumlar: Bir kusuru bulunmayan hanımını sebepsiz yere boşamak mekruhtur.

5- Haram olduğu durumlar: Hayız veya nifas halinde iken kocanın hanımını boşaması veya kadının temizlik günlerinde fakat cinsi birleşme yapıldıktan sonra boşamak. Ayrıca kocanın, kendisine veya

³² İlâ: Bir erkeğin dört ay veya daha fazla bir zaman için hanımıyla cinsel ilişkide bulunmayacağına yemin etmesi veya birleşmeyi ağır bir ibadete bağlamasına denir. Bk. Bilmen, II, 290; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku I**, 321.

³³ İbn Kudâme, VIII, 234; Şîrâzî, II, 78; Bilmen, II, 214; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku I**, 295.

³⁴ İbn Rüşd, II, 57; Şîrâzî, II, 78; İbn Kudâme, VIII, 234; İbnü'l-Hümâm, III, 464-465; Behûtî, Mansur b. Yusuf, **er-Ravdu'l-Murbi' Şerhü Zadi'l-Müstağni' fi İhtisari'l-Mukni'**, Beyrut, 1990, I, 361; Bilmen, II, 214; Zuhaylî, VII, 234; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku I**, 295.

hanımına sadece zarar vermek ya da var olan evlilik maslahatını yok etmek gayesiyle yapılan talâklar da haram olan talâklardandır.³⁵

2.2. TALÂK ÇEŞİTLERİ

Talâk, tekrar normal evlilik hayatına dönüş imkanı bulunup bulunmaması ve Kitap ile sünnetin koymuş olduğu usul ve şekle uyup uymaması açısından gruplara ayrılır.³⁶

2.2.1. Yeni Bir Akde İhtiyaç Olmaksızın Evliliğe Dönüş İmkânı Bulunup Bulunmaması Açısından Talâk

Bu açıdan talâk, Ric'i ve Bâin³⁷ olmak üzere iki kısma ayrılır:

2.2.1.1. Ric'i Talâk:

Kocaya boşadığı hanımına iddeti içerisinde yeni bir nikah akdine gerek olmadan dönme imkanı veren talâktır.³⁸ Ric'i talâktan dönüşte kadının rızası şart değildir.³⁹ Binaen aleyh kadının rızası olsun veya olmasın koca yeni bir nikah akdine ihtiyaç dumadan eşine dönebilir.

Talâkın ric'i olabilmesinin şartları şunlardır:⁴⁰

a- Boşanan hanımla fiilen evlilik hayatının yaşanmış olması.

³⁵ İbn Kudâme, VIII, 234; Şîrâzî, II, 78,79; Behûtî, I, 362; Bilmen, II, 214; Zuhaylî, VII, 363; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku** I, 295.

³⁶ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku** I, 303.

³⁷ İbn Rüşd, II, 52; Şîrâzî, II, 102; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku** I, 303; Şemma', s.131.

³⁸ AHK, md 111; Zuhaylî, VII, 470; Tanımlar için bk. İbn Rüşd, II, 52; Şîrâzî, II, 102; İbn Âbidîn, III, 397; Ebû Ceyb, Sa'dî, **el-Kamusu'l-Fıkhi Lugaten ve Istilahen**, Dımaşk, 1988, s. 144; İbn Kudâme, VIII, 239; Mehmed Zihni, **Nîmet-i İslam**, Sönmez neşriyat, İstanbul ts., s.802; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku** I, 303.

³⁹ AHK, md 113; İbn Rüşd, II, 72; Şîrâzî, II, 103; Mevslî, III, 147; Zuhaylî, VII, 470; Acar, s.66

⁴⁰ Şartlar için bk. İbn Rüşd, II, 52, 72; Şîrâzî, II, 102; İbnü'l-Hümâm, IV, 158; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 303; Şemma, s.133.

b- Sarih lafızla boşamak

c- Erkek üçüncü talâk hakkını kullanmamış olması.

Ric'i olarak vukû bulan talâkın hükmü iddet içerisinde, kocanın hanımına dönebilmesi yani nikahını devam ettirebilmesidir.⁴¹ Çünkü ric'i talâk evliliğe derhal son vermez.

Ric'i talâkla boşanan kadın iddet süresince kocasının evinde veya onun gösterdiği bir evde kalır. Bunun birtakım faydaları söz konusu olabilir: Sözelimi bir arada bulunmakla, tekrar sevginin başlangıcına vesile olması ve yeniden mutlu bir yuva kurulabilmesi ihtimali büyüktür.

Hanefi mezhebine göre; erkek iddet süresi içinde, dilediği bir zamanda ric'i talâkla boşadığı hanımına “Sana döndüm”, “sen yine benim karımsın” gibi lafızlarla veya hürmeti müshareyi gerektiren her cinsel birliktelik veya öpmek gibi bir fiil ile de boşadığı eşine dönebilir.⁴²

Şafii ve Maliki mezhepleri, fiili ric'ati caiz görürler. Ancak Şafiiler⁴³ fiilin kabulü için sözlü ifadenin de gerekliliğini, Malikiler⁴⁴ ise fiil ile beraber niyeti de şart koşmuşlardır.

Hanbelî mezhebine göre ise ric'at sadece fiil ile olur.⁴⁵

2.2.1.2. Bain talâk:

Bâin talâk, yeni bir mehir ve yeni bir nikah akdi olmadıkça evliliğe tekrar dönüş imkanı bırakmayan boşama şeklidir.⁴⁶

⁴¹ İbn Rüşd, II, 72; Bilmen, II, 221-222.

⁴² İbnü'l-Hümâm, IV, 159; İbn Âbidîn, VII, 397-398; Mevsilî, III, 147; Bilmen, II, 222-223.

⁴³ Şîrâzî, II, 103.

⁴⁴ İbn Rüşd, II, 72.

⁴⁵ İbn Kudâme, VIII, 239.

⁴⁶ AHK, md.116; Bilmen, II, 175; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 303; Acar, s.69.

Bain talâkın oluşabilmesinin şartları şunlardır⁴⁷:

1- Boşamanın nikahtan sonra, fakat cinsi birleşme ve halveti sahihadadan önce olması.

2- Hanefilere göre kinâye veya mübalağa ve şiddet ifade eden sözlerle boşamak.

3- Muhâlea⁴⁸ yoluyla boşamak.

4- Üçüncü talâk hakkını kullanmış olmak.

5- Bir veya iki talâkla boşama gerçekleşmiş, iddet müddeti içerisinde de ric'at olmayıp öylece iddeti tamamlanmış olmak.

Tarifte de ifade olunduğu gibi, bâin talâkta yeni bir nikah akdi ve mehir olmadan kocanın boşadığı hanımı ile yeniden evlilik hayatına dönmesi mümkün değildir. Boşanan eşlerin, sadece yeni bir nikah ve mehir ile evlilik hayatına dönebilmeleri için, kocanın üç talâk hakkının tamamını kullanmamış olması da şarttır. Bu şekildeki bir ayrılığa "Beynûnet-i suğrâ" denir ve eşler sadece yeni bir nikah ve mehirle biraraya gelebilirler.⁴⁹ Şayet üç talak hakkının tamamı kullanılmış olursa, bu şekilde meydana gelen ayrılığa da "Beynûnet-i kübrâ" denir. Bu durumda, araya ikinci bir koca girmeden, ayrılan eşlerin yeniden evlenmeleri caiz değildir.⁵⁰

⁴⁷ Şartlar için bkz. Bilmen, II, 229-230; Ebû Zehrâ, I, 309-310; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku** I, 303-304.

⁴⁸ Muhâlea: Kadının, bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulmasıdır. Geniş bilgi için bk. Mavsîlî, III, 156; Mehmed Zihni, III, 176; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 311.

⁴⁹ Mehmed Zihni, s. 802; Şemmâ, II, 129; Bilmen, II, 175; Zuhaylî, VII, 432; Acar, s.70

2.2.2. Kitap Ve Sünnete Uygun Olup Olmaması Açısından Talâk

Bu açıdan Talâk sünnî ve Bid'î olmak üzere iki kısımdır⁵¹:

2.2.2.1. Sünnî Talâk:

Sünnî talâk, erkeğin hanımını, zevci ilişkinin gerçekleşmediği temizlik (tuhr) döneminde bir talâkla boşamasıdır.⁵²

Hanefiler sünnî talâkı hasen ve ahsen olmak üzere iki kısımda mütâlâa ederler.⁵³ Bu taksimatta yeralan hasen talâk, üç temizlik döneminde üç defa boşamak anlamındadır.⁵⁴ Ahsen talâk ise Şafiî, Malikî ve Hanbelîlerin sünnî talâktan kastettikleri ile aynıdır ki, o da kişinin hanımını cimânın olmadığı temizlik gününde yalnızca bir talâkla boşamasıdır.⁵⁵ Şu halde talâkın Kitap ve sünnette belirlendiği şekilde olması için şu şartlar aranır:⁵⁶

a- Kadın adet (hayız) ve nifas halinde olmamalı

b- Bir adet dönemini müteakip, cinsel birleşmenin olmadığı temizlik günlerinde gerçekleşmeli.

⁵⁰ AHK, md 117-118; Mehmed Zihni, s.801; Şemmâ, II, 128-129; Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvalü's-Şahsiyye**, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts., s.309; Bilmen, II, 230; Zuhaylî, VII, 435-436; Acar, s.71.

⁵¹ İbn Rüşd, II, 54; İbn Kudâme, VIII, 235; Mehmed Zihni, s.802; Şemmâ, 126; Bilmen, II, 176; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 204.

⁵² İbnü'l-Münzir, s.56; İbn Rüşd, II, 54; İbn Kudâme, VIII, 235-236; Behûtî, I, 362; Ebû Ceyb, s.230; Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, **İ'lâü's-Sünen**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mekke, ts., XI, 143; Ebû Zehrâ, s. 286; Zuhaylî, VII, 425; Acar, s.72,73.

⁵³ Kâsânî, III, 88; İbnü'l-Hümâm, III, 466; İbn Abidîn, III, 230; Tehânevî, XI, 143; Bilmen, II, 176

⁵⁴ Kâsânî, III, 88; İbnü'l-Hümâm, III, 467; Mehmed Zihni s.800; Şemmâ, 126; Bilmen, II, 176.

⁵⁵ İbnü'l-Hümâm, III, 466; Mehmed Zihni, S. 800; Zuhaylî, VII, 426.

⁵⁶ Ebû Zehrâ, s. 286; Bilmen, II, 211; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 304.

c- Yalnız bir talâk ile boşama gerçekleşmiş olmalı. Ancak Hanefilere göre, üç temizlik dönemi içerisinde üç kere boşamakta sünnete uygun olan talâk olarak kabul edilir.⁵⁷

2.2.2.2. Bid'i Talâk:

Kur'an ve sünnete aykırı olan boşama şekillerinin tümüdür.⁵⁸ Hanefî,⁵⁹ Malikî,⁶⁰ Hanbelî⁶¹ ve günümüz İslâm hukukçuları bid'î talâk şekillerini şöyle sıralamışlardır:

a- Hayız ve nifas halindeki kadını boşamak

b- Cinsel ilişkinin gerçekleştiği temizlikte boşamak

c- Üç talâk hakkının üçünü birden kullanmak suretiyle boşamak. Ancak Şafiî mezhebi, yukarıda zikrettiğimiz ilk iki şarta katılmakla beraber üçüncü şart olan üç talâk hakkının üçünün de birden kullanılmasının bid'at olduğunu kabul etmemiş, onu da sünnî talâk içerisinde mütalaa etmişlerdir.⁶²

Bid'î talâk olarak vasıflandırılan boşama şekilleri, İslâm'ın yasakladığı haram olan⁶³ talâk şekilleridir. Adetten kesilmiş kadının veya

⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, III, 467; İbn Abidîn, III, 231.

⁵⁸ İbn Rüşd, II, 54; Mehmed Zihni, III, 134; Ebû Zehrâ, s. 286; Ebû Ceyb, s.230; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 305.

⁵⁹ İbnü'l-Hümâm, III, 468; Mevsilî, III, 122; Mehmed Zihni, s.800; Şemmâ, 126; Bilmen, II, 176; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 305; Acar, s.76

⁶⁰ İbn Rüşd, II, 54-55.

⁶¹ Buhûtî, I, 362; İbn Kudâme, VIII, 237.

⁶² Tafsilat ve deliller için bk. Şirâzî, II, 79; Sâbûnî, Abdurrahman, **Medâ Hürriyeti'z Zevceyni fi't Talâk fi's Şerîati'l-İslâmiyye**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1983, s.167.

⁶³ Kâsânî, III, 94, 95; İbn Kudâme, VIII, 240

zifaf ve halvetin gerçekleşmediği hanımların boşanması konusunda sünnî veya bid'î talâk ayırımı söz konusu değildir.⁶⁴

2.3. DİĞER TALAK ÇEŞİTLERİ

İslam Hukukunda eşler arasındaki evliliği sona erdirme yöntemleri şekil itibariyle farklılıklar arz eder.

Talak sayılan, fakat şekil itibariyle talaktan farklı olan başka yöntemler vardır. Bu yöntemleri ana hatlarıyla şöyle ele alabiliriz.

2.3.1. Fesih

Terim olarak fesih, “Akit esnasında vuku bulan veya sonradan meydana gelen bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle evlilik akdini bozmaktan ibarettir”.⁶⁵ şeklinde tarif edilmiştir.

Bu tanımdan anlaşılacağı gibi fesih, ya akit sırasında bir bozukluk ya da akitten sonra ortaya çıkacak bir eksiklik sebebiyle söz konusu olmaktadır.

Nikah akdi esnasındaki eksiklikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- a- Karı ve kocanın mahrem akraba olmalarının anlaşılması veya kadının iddet içerisinde bulunması veya başka bir erkeğin nikahlı olması nikah akdinin sıhhat şartlarından bulunmadığının anlaşılması
- b- Babası ve dedesi dışında bir veli tarafından evlendirilen küçüğün, bülüğdan sonra, muhayyerlik hakkını kullanıp evliliğin feshini talep etmesi

⁶⁴ Şirâzî, II, 88; Buhûfî, I, 363; Bilmen, II, 213; Zuhaylî, VII, 427.

⁶⁵ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, İstanbul 1984, s.342; Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet yayınları., İstanbul 1998, s.110

- c- Reşid kadının velisinin rızası olmadan, dengi olmayan birisiyle veya mihiri misilden az bir mihir ile evlenmesi gibi sebeplerle velinin fesih talep etmesi⁶⁶

Nikah akdinden sonra meydana gelen eksiklikleri şöyle sıralamak mümkündür

- a- Eşlerden birinin irtitad etmesi
- b- İslam'ı kabul eden erkeğin müşrik olan eşinin Müslüman veya kitabî olmayı reddetmesi
- c- Eşlerden birisi diğerinin hısımlarından biri ile hürmet-i musaharayı (evlilik akdi ile dolan ve ebedi evlenme engeli doğuran hısımlık) gerektirecek bir fiil işlemesi.⁶⁷ Denklik, mihrin eksikliği, buluş çağı muhayyerliği gibi takdir ve araştırmaya ihtiyaç duyulan durumlarda fesih hâkimin hükmüne bağlıyken irtidat, akrabalık ve nikah gibi takdir ve tahkike ihtiyaç bulunmayan durumlarda hâkimin hükmüne ihtiyaç olmaksızın evliliğin feshi gerekir.⁶⁸

Fesih evliliği hemen sona erdirir, yeni akit olmaksızın koca, hanımı ile zevci biri ilişkiye geri dönemez. Fesih, talak sayılmadığından talak sayısında eksilme olmaz. Evlilikleri feshedilen eşler tekrar evlenseler yine üç boşama hakkı mevcut olur.⁶⁹

⁶⁶ Bk. AHK, md. 52, 53, 54; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1, 293; Döndüren, s. 343.

⁶⁷ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, 1, 293; Döndüren, s. 343.

⁶⁸ Döndüren, s. 343.

⁶⁹ İbn Rüşd, II, 96.

2.3.2. İlâ

İlâ, sözlükte "yemin etmek"⁷⁰ anlamına gelir. Fıkhi terim olarak; "Bir kimsenin dört ay veya daha fazla bir zaman için karısına cinsel ilişkiye yaklaşmayacağına dair Allah adına yemin etmesi veya karısına yaklaşmamaya engel olacak nefse ağır gelecek bir ibadete bağlaması"⁷¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Cahiliye döneminde ilâ, kadınlara bir baskı ve zulüm aracı olarak kullanılırdı. Erkek bir yıl, hatta daha fazla süreler için eşiyle cinsi münasebette bulunmamaya yemin eder, sürenin bitiminde de bazen yeminini yenileyerek karısını yalnızlığa terk ederdi.⁷² İşte bir zulüm aracı olan ilâ'yı Kur'an kayıt altına almış onu bir takım şartlara bağlamıştır : "*Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer (bu müddet) kadınlara dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir. Eğer (müddeti içinde dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar), muhakkak ki Allah her şeyi işitir ve bilir.*"⁷³

Hanefilere göre erkek, belirtilen süresi içinde karısına dönerse ve de karısına dönmeme konusunda yemini varsa yemin keffâreti öder. Şayet erkek belirtilen süre için de karısına dönmez ise hâkimin kararına ihtiyaç kalmaksızın kadın bir bain talak ile boşanmış sayılır.⁷⁴

⁷⁰ İbn Rüşd, II, 96; İbnü'l-Hümâm, IV, 188; İbn Âbidîn, III, 422; Bilmen, II, 290.

⁷¹ İbnü'l-Hümâm, IV, 188; İbn Âbidîn, III, 422; Mevsılı, III, 151; Bilmen, II, 290; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 321; Erdoğan, s.192.; Bu tanıma göre, mesela kişi yeminini iki rekat namaz kılmaya bağlarsa, nefse ağır gelmeyeceğinden dolayı ilâ gerçekleşmez. Bk., Bilmen, II, 290

⁷² Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 321.

⁷³ Bakara, 2/226, 227.

⁷⁴ İbn Âbidîn, III, 422, 423; Mevsilî, III, 151; Bilmen, II, 299; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 321.

Şafii, Maliki ve Hanbelîlere göre sürenin bitimiyle boşanma meydana gelmez. Erkek ya karısına döner yada onu boşar. Erkek bu iki durumdan birini yapmadığı takdirde kadın mahkemeye başvurur ve boşanma talebinde bulunur. Boşama ister hâkimin kararlarıyla, isterse kocanın tasarrufu ile olsun bu talak bir ric'i talak sayılır.⁷⁵

2.3.3. Liân (Mülâane)

Kelime olarak “lanetleşmek, uzaklaşmak”⁷⁶ anlamına gelen liân, bir hukuk terimi olarak; “Karısına zina isnat eden veya nesebini reddeden, fakat bu iddiasını dört şahitle ispat edemeyen erkeğin, hâkim huzurunda karısıyla özel bir şekilde karşılıklı yeminleşmeleri”⁷⁷ anlamına gelmektedir. Kur'an'daki; bu “Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir. Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, Beşinci defa da, eğer (kocasını) doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır”⁷⁸ ayetler, erkeğin mülaane yoluyla evliliği sona erdirebileceğine dair delil teşkil etmektedir.⁷⁹

⁷⁵ İbn Rüşd, II, 82, 83; Bilmen, II, 300; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 321.

⁷⁶ İbn Manzur, X, 388; Bilmen, II, 325; İbnü'l-Hümâm, IV, 188.

⁷⁷ İbn Âbidîn, III, 482; Mevsilî, III, 167; Bilmen, II, 325; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 322; Erdoğan, s.260.

⁷⁸ Nur, 24/6-9.

⁷⁹ Mevsilî, III, 167.

Liân'ın asıl amacı, zina mahsulü olduğu ifade edilen çocuğun kocaya nispet edilmesini önlemektir. Evliliğin sona ermesi bu gayenin zorunlu bir sonucudur.⁸⁰

Mülâane sonunda kadın zinadan, erkek de zina iftirasından kurtulur. Liân'dan sonra hakim boşamaya (tefrike) hükmetmedikçe boşama meydana gelmez ve hakimin tefrik kararına kadar evlilik devam eder. Hakimin boşamaya karar vermesi Ebu Hanife ve imam Muhammed'e göre bir bain talak meydana getirir. Ebu Yusuf ve imam Züfer'e göre ise eşler ebedi olarak birbirlerinden ayrılmış olurlar. Artık iki eşin evlenmesi mümkün olmaz.⁸¹

Diğer mezheplere göre ise hâkimin boşamaya hükmetmesine gerek olmaksızın mülaanenin tamamlanması ile eşler arasında ebedi ayrılık meydana gelir.⁸²

2.3.4. Zihâr

Zihar, sözlükte “sırt, arka” anlamına gelmektedir.⁸³ Bir hukuk terimi olarak Zihar; “Bir kimsenin kendi karısını veya karısının herhangi bir organını, aralarında ebedi evlenme engeli bulunan bir kadına ve onlardan bakılması yasak olan bir uzvuna benzetmesi olarak tarif edilmektedir.⁸⁴

Cahiliye döneminde kadına karşı yapılan en ağır zulümlerden biri de Zihar idi. Erkek karısına kızdığı zaman “*yemin ederim ki senin sırtın benim için*

⁸⁰ Bk., Cin, Halil– Akgündüz, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya 1989, II. 100.

⁸¹ Mevsîlî, III, 169, 170; Bilmen, II, 290; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 322.

⁸² İbn Kudâme, X, 144.

⁸³ Fîrûzâbâdî, s.557.

⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, IV, 190; İbn Âbidîn, III, 465; Mevsîlî, III, 161; İbnü'l-Münzir, s.59; Bilmen, II, 179; Erdoğan, s.494.

anamın sırtı gibidir” diyerek karısını kendine ebedi olarak haram kılarak onu yalnızlığa terk ederdi.⁸⁵

Fakat İslam kadına karşı işlenen bu büyük zulme göz yummamış, onu yasaklayarak, hakkında düzenleme getirmiştir. Nitekim Kur’an “*İçinizde zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadındır. Şüphesiz onlar çirkin ve yalan bir laf söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedici, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin, karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır. Buna imkan bulamayan kimse, temas etmeden önce aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme), Allah'a ve Resulüne inanmanızdan dolaydır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır.*⁸⁶ ayeti ile ziharla ilgili yasak ve düzenlemeyi bildirmiştir.

Zihar yapıldığı andan itibaren keffâreti verilmedikçe erkeğin karısıyla cinsel ilişkiye girmesi ittifakla haram kabul edilmiştir. Üstelik kadın hâkime başvurarak Zihar sebebiyle uğradığı zarardan dolayı hâkimden kocasını keffârete zorlamasını isteyebilir. Erkek keffâret ödemekten kaçınırsa kadının isteğine binaen hâkim boşamaya hükmedebilir.⁸⁷

2.3.5. Muhâlea (Hul')

Lügatte Muhalea / Hul'; gidermek, çıkarmak, soyamak ve soyunmak manalarına gelmektedir.⁸⁸

⁸⁵ Cin, s.87; Döndüren, s. 442.

⁸⁶ Mücadele, 58/2-4.

⁸⁷ Bilmen, II, 316.

⁸⁸ Fîrûzâbâdî, s. 921.

Muhaleanın ıstılahtaki anlamı ise; “kadının vereceği bir bedel karşılığında, eşlerin karşılıklı rıza ile evlilik birliğine son vermeleridir”⁸⁹ şeklinde tanımlanmıştır.

Erkek ile hanımı arasındaki ilginin yoğun olması sebebiyle, birbirlerinin elbisesi olarak nitelendirilmişlerdir. Bu manevi elbisenin çıkartılması anlamını doğuran şer’i muameleye ise hul’ simi verilmiştir.

Kur’an’da muhalea ile ilgili olarak; “... *Kadınlara verdiklerimizden (boşanma esnasında) bir şey almanız helal olmaz ancak erkek ve kadın Allah’ın sınırlarında kalıp, evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkmamaları müstesna. Ey müminler siz de karı ile kocanın Allahın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz (kadının serbest boşaması için) erkeğe fidyeye vermesinde her iki taraf içinde günah yoktur...*”⁹⁰ ayeti gelmiştir. İslam âlimleri bu ayeti delil göstererek erkeğin hanımını boşaması karşılığında hanımından fidyeye olarak bir bedel almasını caiz görmüşlerdir.⁹¹

Ayrıca Rasulullah’ın (sav) huzurunda gerçekleşen şu olay da muhalea yöntemiyle evliliğin sona erdirilebileceğine ışık tutmaktadır. Şöyleki:

Sahabeden Sabit b. Kays’ın hanımı Cemile binti Sehl, Hz. Peygamber’e (sav) gelerek kocasının din ve ahlakı açısından eksikliği olmamasına rağmen, ondan hoşlanmadığını belirtip, boşanmak istediğini söyledi. Kocasının kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi kastederek, Rasulullah kadına; “

⁸⁹ Mevsilî, III, 156; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I,366; İbn Rüşd, II, 55; İbnü’l-Münzir, s.56; Erdoğan, I, 321; a.mlf., s.330.

⁹⁰ Bakara, 2/229.

⁹¹ Kâsânî, III, 113; İbn Kudâme, VII, 174; İbn Rüşd, s. 55; Zuhaylî, IX, 379.

Bahçeni kocana verir misin?” diye sordu. O, “evet” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), Sabit Bin Kays’a “Bahçeni al ve onu boşa” dedi.⁹²

Bu rivayet gösteriyor ki boşama hakkı temelde kocaya verilmiş olmakla birlikte, kocasıyla sorunu olan kadına muhalea yoluna başvurarak kendisi için çekilmez hale gelen evliliğini sona erdirme imkânı vermiştir.⁹³

İslam âlimlerinin çoğuna göre muhalea yöntemiyle boşanma bir bain talaktır,⁹⁴ ancak Ahmet b. Hanbel’den gelen bir rivayete göre muhalea fesih olup boşanma sayısını etkilemez.⁹⁵

2.3.6. Tefrik

Lügatte tefrik; ayırmak, bölmek, ayırıştırmak manalarına gelir.⁹⁶ Hukuki bir terim olarak Tefrik; “Mezheplerin kabul etmiş olduğu boşanma sebeplerinden birinin bulunması halinde, eşlerden birinin mahkemeye başvurması üzerine hâkimin boşanmaya hükmetmesi” demektir.⁹⁷

İslam hukuku, eşlerden birinin müşterek hayatı, diğeri için tehlikeli kılan hastalıklar veya fizyolojik kusurlar, erkeğin karısının nafakasını kesmesi, fena muamele ve geçimsizlik gibi sebeplerden dolayı, eşlerin mahkemeye başvurarak boşanmalarını kabul etmiştir.⁹⁸ Hanefi mezhebi hukukçuları kadının

⁹² Buhârî, Talak, 12, H.no:5273; Ebû Davud, Talak, 17,18; Malik, Muvatta, Talak 11; Nesei, Talak 34.

⁹³ Bilmen, II,280; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I,367.

⁹⁴ İbn Rüşd, II, s. 57; Mevsilî, III, 169; Bilmen, II, 282.

⁹⁵ İbn Kudâme, VII, 274-275; Bilmen, II, 282.

⁹⁶ Fîrûzâbâdî, s. 1184

⁹⁷ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 313; Aydın, M. Akif, **İslam ve Osmanlı Aile Hukuku**,., İstanbul 1985; Cin, s. 87; Erdoğan, s.447.

⁹⁸ Zuhaylî, IX,414; Bilmen, II,344; Cin, s. 87; Aydın, s.23.

boşanma davası açma sebeplerini oldukça sınırlı tutarken ⁹⁹ diğer mezhepler daha geniş tutmuştur.¹⁰⁰

Genel olarak eşlerin her ikisinde mahkemeye müracaat ederek boşanma hakkı vardır. Ancak erkek mahkemeye başvurmaksızın tek taraflı iradesiyle evliliğe son verebilme hakkına sahiptir. Bu sebeple mahkeme boşama hakkını öncelikle kadına verilmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Kuduri, Ebu'l-Hüseyin Ahmet b. Muhammed, **el-Muhtasar**, İstanbul Dersaadet, ts., s.25; İbnü'l-Hümâm, IV, 128,129.

¹⁰⁰ İbn Rüşd, II, 61-66; Huraşi, Muhammed b. Abdillâh, **Şerhu Muhtasarı Seydi Halil**, Beyrut, ts., III, 235.

¹⁰¹ Şaban, **el-Ahvalü's Şer'iyye li'l-Ahvali's Şahsiyye**, Bingazi 1993, s.499.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇ TALÂKIN YAPILIŞ ŞEKLİ VE HÜKMÜ

3.1. ÜÇ TALÂKIN YAPILIŞ ŞEKLİ

Burada üç talâktan kastedilen bir lafızla veya bir mecliste üç talâkın birden verilmesidir. Bu da, ya aynı anda "sen üç talâkla boşsun" (enti tâlikun selâsen) demek gibi "üç" lafzını kullanmakla veya "sen boşsun" (enti tâlikun) sözünü aynı anda üç defa tekrar etmekle gerçekleşir.¹⁰²

3.2. ÜÇ TALÂKIN HÜKMÜ

İslâm hukukçuları bu türden bir boşamanın İslâmî açıdan hükmünü, yani sünnîliğini ve bid'îliğini tartışmışlar ve bu konuda farklı iki görüş ortaya çıkmıştır:

3.2.1. Üç Talâkı Bir Defada Vermenin Haram Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:

İslam Hukukçularının çoğunluğuna göre böyle bir talâk bid'î yani haramdır. Bu görüşü savunanlar arasında, sahâbîlerden İbn Mes'ûd, İbn Abbas, İbn Ömer (r.a.), Çoğunluğu temsil edenler arasında Hanefîler,¹⁰³ Mâlikîler,¹⁰⁴ bir rivâyetinde Ahmed b. Hanbel,¹⁰⁵ ve ünlü müctehitlerden İbn Teymiyye¹⁰⁶ bulunmaktadır. Bu grubun dayandığı delilleri şöylece sıralayabiliriz:

¹⁰² İbn Teymiyye, Takıyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm bin Teymiyye, **Mecmû'u Fetavâ Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye**, ts., XXXIII, 7; İbnü'l-Hümâm, III, 468; Mehmed Zihni, III, 137; Behûtî, I, 362; Bilmen, II, 204-205; Bûtî, Muhammed Said Ramazan, **Muhadarât fi'l-Fıkhi'l-Mukaran**, Dımeşk, 1981, s. 99; Zuhaylî, VII, 426.

¹⁰³ Kâsânî, III, 94-95; İbnü'l-Hümâm, III, 471. Ayrıca bk. İbn Kudâme, VIII, 468.

¹⁰⁴ Bâcî, Ebu'l-Velîd, Süleyman b. Halef, el-Endülüsî, **el-Müntekâ Şerhu'l-Muvattâ'**, Beyrut, 1983, IV, 2.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, VIII, 240-241; Behûtî, I, 362.

¹⁰⁶ İbn Teymiyye, XXXIII, 79.

a- Talâk suresinde Allah, "*Onları iddetleri içerisinde (temizlik günlerinde) boşayın*"¹⁰⁷; "*İddet müddetlerini doldurduklarında ya onları güzelce tutun veya onlardan güzel bir şekilde ayrılın.*"¹⁰⁸ buyurmaktadır. Bu âyetler, üç talâkın ayrı ayrı temizlik dönemlerinde kullanılması gereğine işaret etmektedir.¹⁰⁹ Bu bir emirdir. Emir ise vücûbu gerektirir.¹¹⁰ Bu ise talâkların toplu bir şekilde kullanılmasından nehy demektir. Aynı şekilde nehy ise tahrim veya kerahati gerektirir.¹¹¹ Dolayısıyla iki veya üç talâkı aynı anda bir lafızla vermek bid'at ve haramdır.¹¹²

"*Talâk ikidir...*" âyeti zahiren haber gibi görünse de, manası emirdir. Zira Arap dilinde haber kipi bazen haber vermek yerine talep manası içerir.¹¹³ Nitekim "*Anneler çocuklarını emzirirler*"¹¹⁴ âyetindeki "*Emzirirler*" lafzı haber için olmayıp talep maksadı içermektedir. Buna göre lafzın anlamı "*Emzirsinler*" demektir.¹¹⁵ Keza "*Talâk ikidir...*" âyetinde de durum aynıdır. Dolayısıyla ifade "*Boşadığınızda iki defa boşayın*" anlamında kullanılmıştır. İki defadan kasıtsa, iki ayrı defadır.¹¹⁶

b- Mahrem, babasından Mahmûd b. Lebid'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Hanımını üç talâkla boşayan bir adamın durumu Rasûlullah'a

¹⁰⁷ Talâk, 65/66.

¹⁰⁸ Talâk, 65/67.

¹⁰⁹ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, **Ahkâmu'l-Kur'an**, Beyrut 1988, I 258; İbn Teymiyye, XXXIII, 79; Esnevî, Cemaluddin Abdurrahim b. Hasan, **Nihâyetü's Sûl fi Şerhi Minhaci'l-Usûl**, Beyrut 1982, II, 235.

¹¹⁰ Esnevî, II, 237; Zeydan, Abdülkerîm, **el-Vecîz fi Usûlü'l-Fıkh**, Beyrut 1987, s.294.

¹¹¹ Zeydan, s. 302.

¹¹² Kâsânî, III, 94; İbnü'l-Hümâm, III, 471; Bâcî, IV, 3; Behûtî, I, 362.

¹¹³ Şaban, Zekiyyüddin, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, (Trc. İ. Kafi Dönmez), Ankara, 1990, s.279

¹¹⁴ Bakara, 2/233.

¹¹⁵ İbnü'l-Arabî, I, 275; Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an**, Beyrut 1985, III, 161.

¹¹⁶ İbn Kudâme, VIII, 240; İbn Teymiyye, XXXIII, 79; Behûtî, I, 362.

(sav) iletildiğinde, Rasûlullah (sav) kızgınlıkla ayağa kalkarak “Ben aranızda olduğum halde Allah'ın kitabıyla oynanıyor...”¹¹⁷ buyurdu.

Bu hadiste Rasûlullah'ın (sav) yapılan bu üç talâk hadisesine şiddetli bir şekilde kızması, bu olayı Allah'ın Dîni ile Kitâbı ile oynamak, alay etmek olarak nitelendirmesi, yapılan bu işin yasaklanan bir şey olduğunu göstermektedir. Kur'an ayetleri veya din ile alakalı bir konu ile alay etmek haramdır.¹¹⁸ Zira Rasûlullah (sav) ancak haram ve çirkin olan şeyler karşısında böyle bir ifade kullanabilir.¹¹⁹

c- Darekutnî'nin Hz. Ali'den rivâyet ettiğine göre; "Rasûlullah (sav) bir adamın hanımını “Elbette” sözüyle boşadığını işitince kızdı ve “Allah'ın âyetlerini alaya alıyorsunuz. Allah'ın dini basit bir şey veya oyuncak mıdır?” dedi.”¹²⁰ “Elbette/kesin olarak” lafzı Rasûlullah (sav) döneminde, üç talâk kastedilince kullanılan bir lafızdı. Bunu o dönemde herkes bilirdi.

d- Halife Hz. Ömer (r.a.)'e hanımını üç talâkla boşayan bir adam getirildiğinde; (bir tür ta'zir cezası niteliğinde) önce onu fena bir şekilde dövmek suretiyle cezalandırır, sonra da talâkını geçerli sayardı. Bu olayı ise sahâbîlerin gözleri önünde yapardı.¹²¹ Hz. Ömer (r.a.)'in bu tutumu da bu talâkın haram olduğunu gösterir. Aksi takdirde suçsuz insanın cezalandırılması söz konusu olurdu ki; Adaletiyle meşhur olan Hz. Ömer'in böyle bir zulüm işlemesi mümkün değildir.

¹¹⁷ Nesâî, Talak, 6; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Neylü'l-Evtâr**, Mektebetü Dârü't-Türas, Kahire ts., VI, 228

¹¹⁸ Casiye, 45/9; Kehf, 18/56,106

¹¹⁹ Bâcî, IV, 3; İbn Kudâme, VIII, 241; İbnü'l-Hümâm, III, 472; Sabûnî, s. 161.

¹²⁰ İbn Kudâme, VIII, 241; İbn Kayyım, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, **İğâsetü'l-Lehfan min Masayidi's-Şeytan**, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, Kuveyt 1961, s. 327.

e- Rivayete göre, İbn Abbas, üç talâkın hepsinin birden verilmesinin ahmakça bir şey olduğunu söylemiş, bunu yapanların kendi nefislerine zulmettiklerini, Allah'ın koyduğu sınırları aştıklarını ve dolayısıyla zalim olduklarını söylemiştir.¹²² Bu tutum da gösteriyor ki, bu şekilde verilen bir talâk haramdır. Zira kişi, ancak haram olan bir fiili işlediğinde Allah katında zâlim sayılabilir.

f- Yukarıda verdiğimiz naklî delillere ilaveten şunları da söyleyebiliriz; Nikah akdi kişinin maslahatı için meşru kılınmıştır. üç talâk hakkının bir defada kullanılması ise bazen bu maslahatı yok eder. Maslahatın iptali ise mefsedet sayılır. Hâlbuki "*Allah fesadı sevmez*"¹²³ âyetinde de belirtildiği üzere, Allah fesadı sevmediği gibi, ona razı da olmaz. Akliselim sahibi kolayca anlayabilir ki, hanımını meşru bir sebepten dolayı bir talâkla boşayan kişi, boşamaya sebep olan şeyin izalesi halinde tekrar evlilik hayatına devam eder. Yani, bir talâkla boşamalarda bu maslahatın geri dönmesi için bir fırsat vardır. Kişi durumunu gözden geçirir, ayrılığa sabredemeyebilir, kendisi veya hanımının haleti ruhiyesinde olumlu gelişmeler olabilir. İşte, üç talâkın hepsinin birden verilmesiyle bütün bu imkanlar ve maslahatlar yok olmaktadır. Aklı başında olanlar, kendi menfaatlerinin aksine hareket etmek istemezler.

¹²¹ Kâsânî, III, 95.

¹²² Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, **Süneni Ebî Dâvud ve Tercemesi**, Talâk, 10, H.no: 2197; İbn Hacer, el-Askalanî, **Fethu'l-Bârî**, Bulak 1300, IX, 316; Şevkânî, VI, 229; Tahavî, **Şerhu Meâni'l-Asar**, II, 30; Kevserî, Muhammed b. Zâhid, **el-İşfak alâ Ahkâmi't-Talak**, el-Mektebetü'l Ezheriyye li't-Türas, Kahire, ts., s.30.

¹²³ Bakara, 2/205.

Nikâh akdi bazı durumlarda mendup, bazı durumlarda da vâcibtir.¹²⁴ Talâk ise bir ihtiyaç veya bir zaruret sebebiyle meşrudur. Zaruretin giderilmesi bir talâk ile mümkündür. Üç talâkın hepsinin birden verilmesi, hem ihtiyaç ve zaruret sınırlarını aşmak hem de aslı yasak olan¹²⁵ şeyi üç defa ihlal etmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla üç talâk, bid'î ve haramdır.¹²⁶

3.2.2. Üç Talâkı Bir Defada Vermenin Caiz Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:

Bu görüşe göre, bir kişinin üç talâkı bir tuhûr (temizlik) dönemi veya bir mecliste bir lafızla vermesi, bid'at ve haram değildir. Bilakis sünnete uygun boşamadır. Bu görüş İmam Şafiî (ö.819m.),¹²⁷ Zahirî mezhebinden İbn Hazm'ın nakline göre İbn Ebî Şeybe¹²⁸ ve bir rivâyetinde de Ahmet b. Hanbel'e¹²⁹ aittir. Bu görüşü benimseyenler konuya şu delillerle yaklaşırlar:

a- Kur'an-ı Kerîm'de talâk hakkındaki mevcut âyetlerde üç talâkın hepsinin birden mi, yoksa ayrı ayrı mı olacağı belirtilmemiştir. Mesela: *"Eğer erkek kadını (üç defa) boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe, onu alması kendisine helâl olmaz."*¹³⁰ *"Mü'min kadınları nikahlayıp da henüz dokunmadan boşarsanız, iddet müddetince*

¹²⁴ Mevsilî, III, 82; Buhûtî, s. 331; İbn Âbidîn, III, 7.

¹²⁵ Merğînânî, Burhabeddin Ebi'l-Hüseyin Ali b. Ebi Bekr, **el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî**, Beyrut 1990, III, 247; İbn Teymiyye, XXXIII, 80; İbnü'l-Hümâm, III, 472; Ebû Zehrâ, s. 285; Zuhaylî, VII, 426.

¹²⁶ Kâsânî, III, 95; İbnü'l-Hümâm, III, 472; Buhûtî, s. 333; Zuhaylî, VII, 426.

¹²⁷ Şafiî, Mumammed b. İdris, **el-Ümm**, Beyrut, 1973, II, 79; Şirazî, II, 79; Sabunî, s. 167; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, Kuveyt, 1979, V, 252..

¹²⁸ İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ahmedb. Saad b. Hazm, **el-Muhallâ**, Mısır 1970, X, 170; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 252.

¹²⁹ İbn Kudâme, VIII, 240; Heyet, **Ebhasü Heyeti Kibâri'l-Ulemâ**, Riyad 1989, s. 238.

¹³⁰ Bakara, 2/230.

beklemeniz gerekmez.",¹³¹ "Boşanmış kadınların iyilikle faydalandırılmaları haklarıdır.",¹³² şeklindeki âyeti kerîmelerde, bir talâk veya üç talâk ayırımı olmadığı gibi burada varid olan talâkların bir talâk olduğunu gösteren bir delil de bulunmamaktadır. Dolayısıyla bütün bu âyetler iki veya üç talâkın birden verilmesinin mübahlığını göstermektedir.¹³³

b- Malik b. Enes'in rivâyetine göre Fatıma binti Kays'ın kocası Ebû Amr b. Hafs, Şam'da -hanımından uzak bir halde iken- "elbette/kesin" lafzıyla hanımını boşadı. Bu haberle birlikte o, vekili aracılığıyla biraz arpayı nafaka olarak hanımına gönderdi. Haberi alan Fatımâ kızdı ve elçiye "vallahî sen bu işe karışamazsın" dedi ve olayı Rasûlullah'a (sav) anlattı. O da: "Senin nafakan onun (kocanın) üzerine değildir." buyurdu.¹³⁴ Görülüyor ki, bu olayda Rasûlullah (sav) kadının anlattıklarını işitip, üç talâkla boşandığını duyduğu halde olayı ayıplamadığı gibi, olayın keyfiyetini de sormamıştır. Bu da yapılan üç talâkın haram olmadığını göstermektedir. Zira haram olan fiilin işlenmesine Rasûlullah (sav) tepkisiz kalmazdı. Bu ise işin cevazını göstermektedir.¹³⁵

c- Mâlik'in, İbn Şihâb'dan yaptığı rivâyete göre Uveymir el-Aclûnî, Rasûlullah'ın (sav) ve insanların huzurunda hanımına mülâanede bulunmuş ve "Ya Rasûlellah! onu nikahımda tutarsam yalancı konumuna

¹³¹ Ahzab, 33/49.

¹³² Bakara, 2/241.

¹³³ İbn Hazm, X, 170; İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 252.

¹³⁴ Darekutnî, Ali b. Ömer, **Sünen**, Kahire, 1966, IV, 12.

¹³⁵ Şâfiî, II, 137; İbn Hazm, X, 171; Heyet, **Ebhas**, s. 238.

düşerim” dedikten sonra, Rasûlullah (sav) kendisine emretmediği halde hanımını üç talâkla boşamıştı.¹³⁶

İmam Şâfiî¹³⁷ ve İbn Hazm'a göre; Rasûlullah'ın (sav) huzurunda, Uveymir tarafından verilen bu üç talâk, ve Rasûlullah'ın da (sav) Uveymir'in yapmış olduğu bu davranıştan dolayı kendisini kınamaması, hatta yasaklamaması, yapılan üç talâkın haram olmadığına delildir. Nitekim Rasûlullah (sav), hanımını adet halinde iken boşayan İbn Ömer'e tepkisini hemen göstermiş ve hanımını geri döndürmesini emretmiş; temizlendikten sonra, yine de onu boşamak isterse, sonraki temizlik döneminde boşayabileceğini söylemiştir.¹³⁸

d- Aralarında İbn Abbas, Ebû Hureyre, İbn Mes'ûd, Aişe (r.a) gibi sahâbelerin de bulunduğu bir çok müctehidin, üç talâkla boşamanın bid'î olmadığını söyledikleri nakledilmiştir.¹³⁹ Bunlardan bazıları şöyledir:

İmam Şâfiî'nin rivâyetine göre; "el-Muttalib b. Hantab, hanımını “Elbette/kesin” lafzıyla boşamıştı. Sonra da Hz. Ömer'e gelmiş ve olayı ona anlatmıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), bunu niçin yaptığını sorunca o, Nisâ sûresinin; *"Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirirlerse onlar için hem daha hayırlı hem de (imanlarını) daha pekiştirici olurdu."*¹⁴⁰ âyetini okumak suretiyle cevap verdi. Ömer (r.a.): “Peki buna seni iten şey ne idi?” diye sorunca, o: “Öylesine yaptım işte”

¹³⁶ Buhârî, Talâk, 4, 29, H.no:5259; İbn Kudâme, VIII, 240.

¹³⁷ Şâfiî, II, 137; İbn Hazm, X, 171.

¹³⁸ Şâfiî, II, 137-138; İbn Hazm, X, 171.

¹³⁹ Şâfiî, II, 138-139; İbn Hazm, X, 171-172; Heyet, **Ebhas**, s.238-239.

¹⁴⁰ Nisa, 4/66.

dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): “Hanımını senden ayırıyorum. Aslında bir talâk sana yeterdi.” dedi¹⁴¹

İmam Şafiî, İmam Malik'ten, O da İyas b. Bukeyr'den şunları rivâyet etmektedir: "Bir adam zifafa girmediği hanımını üç talâk ile boşadı. Sonra da onu tekrar nikahlamak istedi. Bundan dolayı işin fetvâsını sormak üzere o adamla birlikte, Ebû Hureyre ve İbn Abbas'a gittik. Meseleyi onlara sorduk. Onlar da kadın başka bir erkekle evlenmedikçe tekrar onunla evlenemeyeceğini” söylediler.¹⁴²

Hz. Ömer (r.a.), Ebû Hureyre ve İbn Abbas gibi önde gelen sahâbîlerin üç talâk ile boşama hadisesini ayıplamamaları, yapılan bu işin haram olmadığına delalet eder. Zira sahâbîler özellikle de Hz. Ömer (r.a.), Ebû Hureyre ve İbn Abbas gibi dinine bağlı ve ilmi ile meşhur olanlar, gayri meşru bir hadise karşısında tepkisiz davranamazlar.¹⁴³

İbn Hazm'ın, Veki' kanalıyla Hz. Ali'den rivâyetine göre: Bir adam Hz. Ali (r.a.)'ye gelerek hanımını bin talâkla boşadığını söyleyince; Hz. Ali (r.a.): “Üçüyle hanımın senden bâin talâkla ayrıldı. Geri kalanlarını da diğer hanımlarına paylaştır.” diye karşılık vermiştir.¹⁴⁴

Aynı soru Hz. Osman'a ve İbn Abbas'a da sorulmuş, onlar da üçüyle hanımının kendisine haram olduğunu söylemişler, hatta İbn Abbas geri kalan dokuzyüz doksan yedisinin de kendisine günah olarak yazıldığını söylemiştir. Ancak her üçü de üç talâkı birden verenleri ayıplamamış, azarlamamışlardır. Bu da üç talâkın üçünün birden

¹⁴¹ Şafiî, II, 138; Heyet, **Ebhas**, s. 240.

¹⁴² Malik b. Enes, **Muvatta'**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Kahire, ts., Talâk, 15.

¹⁴³ Şafiî, II, 139; Heyet, **Ebhas**, s. 241-242.

¹⁴⁴ İbn Hazm, X, 172; Heyet, **Ebhas**, s. 239.

verilmesinin haram olmadığını, ancak üçten fazlasının haram olduğunu göstermektedir.¹⁴⁵

e- Ayrıca tâbiun ulemâsının, üç talâkı aynı anda vermenin mübahlığı konusunda ittifak ettikleri savunulmuştur.¹⁴⁶

3.2.3. Bu Görüşlerin Değerlendirilmesi

Aynı mecliste veya bir lafızda verilen talakın sünnîliği yahut bid'îliği konusunda serdedilen deliller bunlardır. Bunlardan, bu tür boşamanın sünnîliğini savunanların delillerine fazlaca bir itiraz yapılmamasına karşın, bid'îliği savunanların delilleri tartışılmıştır. Biz burada, bu tartışmaları verdikten sonra tercihimizi açıklamaya çalışacağız.

Üç talâkın bir meclis ve bir lafızla yapılmasının sünnîliği veya bid'îliği konusundaki görüşler ve bunların ispatı için getirilen deliller incelendikten sonra, “Boş ol, boş ol, boş ol” veya “Seni üç talakla boşadım” gibi bir lafız veya bir mecliste üç talâkı vermenin haram olduğunu savunanların görüşü daha tercihe şayandır. Bu grubun delillerine pek itirazlar gelmezken, üç talâkı birden vermenin mübahlığını savunanlara, muhalifler tarafından pek çok itirazlar gelmiştir. Bu itirazları şöyle sıralayabiliriz:

a- Tek lafızda verilen üç talakı da kapsadı iddia edilen âyetlerdeki “Talâk” lafzı tamamen mutlak olarak kullanılmış ve buna istinaden hükümler konulmuştur. Dolayısıyla da âyetlerdeki asıl anlam ve delaletlere dikkat edilmemiştir.¹⁴⁷ Örneğin: "*Eğer kadını (üçüncü defa)*

¹⁴⁵ İbn Hazm, X, 172-173; Heyet, **Ebhas**, s. 239-240; İbnü'l Münzir, s.56

¹⁴⁶ Şâfiî, II, 139; İbn Hazm, X, 173; Heyet, **Ebhas**, s. 243-251.

¹⁴⁷ İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 260.

boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz"¹⁴⁸ âyeti bir kimsenin hanımını üç talâkla boşadığı zaman, o kadının başka bir erkekle evlenmediği takdirde tekrar ilk kocasına dönemeyeceğini bildirmektedir.¹⁴⁹ Yine; "*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâh edip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, sizin için üzerlerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Derhal müt'alarını (mehirleri belirlenmediği takdirde yararlanacakları bir mal) verip onları güzel bir şekilde salıverin.*"¹⁵⁰ âyeti, cinsel ilişkide bulunulmayan eşlerin boşanması halinde iddetin yokluğuna delalet etmektedir. Bu ayette yapılan talâkın helâllğine veya haramlığına temas edilmemiştir.¹⁵¹ Aynı şekilde istidlalde buldukları "*Boşanmış kadınlar için de meşru ve geleneğe uygun şekilde bir meta'(intifa hakkı) vardır ki verilmesi, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.*"¹⁵² âyet-i kerîmesi de iddialarına delil olamaz. Çünkü âyetin asıl maksadı, talakın hükmünü açıklamak değil, boşanmış kadına mut'a¹⁵³ vermenin gereğini ortaya koymaktadır.¹⁵⁴ Görülüyor ki, tek lafızda verilen talâkı da kapsadığı iddia edilen âyetler, mahallinde kullanılmamıştır ve iddiaya delil teşkil etmezler.

b- Fatıma binti Kays'ın üç talâkla boşanma hadisesi, farklı farklı zamanlarda olmuştur. Kocasının onu bir lafız ve bir mecliste üç talâkla boşadığı kesin olarak belli değildir. Zira Müslim'in Zührî'den sahih

¹⁴⁸ Bakara, 2/230.

¹⁴⁹ Cassâs, Ebû Bekr Ahmet b. Ali, **Ahkâmu'l Kur'an**, Beyrut, 1995, I, 531-532; İbnü'l-Arabî, I, 267.

¹⁵⁰ Ahzab, 33/49.

¹⁵¹ Cassâs, I, 536; İbnü'l-Arabî, I, 275.

¹⁵² Bakara, 2/241.

¹⁵³ Mut'a: Boşanma veya fesihden sonra kadın, kocasından ayrılırken gönlünü hoş etmek için kocasının verdiği hediyelere denir. Bk. Bilmen, II, 142; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 285; Zuhaylî, VII, 316.

¹⁵⁴ Cassâs, I, 589-590.

rivâyetinde "Kocası Fatıma'yı talâkların üçüncüsü ile boşamıştır"¹⁵⁵ ibaresi; başka bir rivâyetinde de "Daha önceden kalan bir talâk hakkını kullanarak boşadığı haberini O'na (Fatıma'ya) elçiyle bildirdi." ibaresi vardır.¹⁵⁶ İşte bu sebepten dolayı Rasûlullah (sav), yapılan bu talâkı ayıplamamış olabilir.

Ayrıca sahâbenin "Fâtımâ'yı kocası üç talâkla boşadı" sözü hem farklı farklı zamanlarda, hem de hepsini birden kullanarak boşadı anlamına gelebilir. O devirlerde yapılan talâkların çoğunun sünnî talâk olduğu göz önüne alınırsa, bu talâkın da farklı farklı zamanlarda vukû bulmuş olduğunu söylemek daha doğru olur. Dolayısıyla, Rasûlullah (sav) da buna rıza göstermiştir.¹⁵⁷

c- Uveymir el-Aclûnî'nin, hanımına liânda bulunması olayındaki istidlal de yerinde değildir. Çünkü Uveymir, Rasûlullah'ın (sav) ve insanların huzurunda mülâanede bulunduktan sonra, zaten ayrılık kendisine vâcib olmuştu. Mülâaneden doğan ayrılık, üç talâkla boşamadan daha güçlü ve ebedi olmayı gerektirir.¹⁵⁸ Bundan dolayı Rasulullah, Aclûnî'ye müdahale etmemiş olabilir.

d- Sahâbe ve tâbiûndan naklolunan söz ve fetvâlar eşdeğerdedirler. Üç talâkın hepsinin birden verilmesinin caiz olduğuna delil olarak gösterilen sahâbe ve sahâbe sözleri, yine aynı sahâbelerden getirilen söz ve fetvâlarla çelişmektedir. Nitekim daha önce zikredilen, Hz. Ömer

¹⁵⁵ Müslim b. el-Haccac, **Sahihu Müslim ve Tercemesi**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1969, Talâk, 6, H.no: 1480.

¹⁵⁶ Müslim, Talâk, 6, H.no: 1480.

¹⁵⁷ İbn Kudâme, VIII, 242; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 262; Heyet, **Ebhas**, s. 228.

¹⁵⁸ İbn Kudâme, VIII, 242; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 260-261; Heyet, **Ebhas**, s. 228.

(r.a.)'in, hanımını üç talâkla boşayanı dövmesi hadisesi,¹⁵⁹ İbn Abbas'ın hanımını üç talâkla boşayanı ahmak kabul etmesi¹⁶⁰ örneklerden sadece birkaçıdır.

Bütün bunların ışığında, üç talakın bid'î olduğunu savunanların görüşlerinin tercihe şayan olduğunu söyleyebiliriz. Zira aksi görüştekilerin dayandıkları delillerin, savunulan görüşe delaletleri oldukça zayıf gözükmektedir.

3.3. BİR DEFADA VERİLEN ÜÇ TALAKIN GEÇERLİLİĞİ

İslâm hukukçuları üç talâkın tek lafızla veya peşpeşe üçünün bir mecliste verilmesi durumunda boşanmanın meydana gelip gelmeyeceği, boşama geçerli ise bu boşamanın kaç boşama sayılacağı konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir.¹⁶¹ Biz, burada bu görüşleri her bir görüşün delillerini ve konuya ilişkin tartışmaları verdikten sonra, bunların bir değerlendirmesini yapıp, tercihimizi beyan etmeye çalışacağız.

Bir lafızda veya bir mecliste verilen üç talakın geçerliliği konusu müctehidler arasında tartışmalıdır: Bir kısım müctehidler, bu tür boşamanın geçerliliği yoktur derken; ekseri müctehidler geçerli olacağını savunmuşlardır. Geçerli olduğunu savunanlar da teferruatta üç gruba ayrılmışlardır. Bir kısmı bunu üç talak olarak geçerli sayarken; bazıları tek talak olarak kabul etmişler; diğer bir grup ise, kendisiyle zifaf vaki olmuş kadınlar hakkında üç; zifaf meydana gelmemiş kadınlar hakkında ise tek talâk saymışlardır. Şimdi bu görüşleri ve delillerini tafsilatlı bir biçimde görelim.

¹⁵⁹ İbn Kudâme, VIII, 241; İbn Kayyım, **İğasetü'l-Lehfan**, s. 327.

¹⁶⁰ Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no: 2197; Şevkânî, VI, 229.

¹⁶¹ Bûtî, s. 99; Şevkânî, VI, 245; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 307.

3.3.1. Bir Defada Verilen Üç Talâkın Geçersiz Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:

Bir lafızda veya bir mecliste verilen üç talâkın geçersizliğinin savunucuları arasında; Said b. el-Müseyyeb (ö.94/712),¹⁶² Muhammed b. İshâk (ö.276/889), el-Haccac b. Ertah (ö.145/762)¹⁶³ Cafer es-Sadık (ö.68/687) ve İmam Bakır (ö.115/733)¹⁶⁴ ayrıca İmamiyye,¹⁶⁵ Mu'tezile¹⁶⁶ ve Zahiriye¹⁶⁷ mezhepleri ile son dönem alimlerden Kamil Miras¹⁶⁸ yer almaktadır.

Bu talâkın geçerli olmadığını savunanların delillerine gelince, bir defada verilen üç talâkın hiçbirinin vukû bulmayacağını savunan müctehidler şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

a- Kitap:

Kur'an-ı Kerim'de boşama konusunda "...*Ya iyilikle tutmak ya da güzellekle salıvermek*"¹⁶⁹ ifadesi geçmektedir. Bu âyete göre, üç talâkın muteber olabilmesi için; bu talâkların, hanımın kocası tarafından gerektiğinde tutulabilme imkanını sağlayabilecek şekilde verilmesi şarttır. Yanında tutması ancak talâktan dönüşünden sonra caiz olacaksa, üçüncü talâk ancak bu dönüşten sonra sahih olur. Üçüncü talâk için bu şart ise, ikinci talâk içinde şarttır.¹⁷⁰

¹⁶² İbn Hazm, XI,460; Acar, s. 103

¹⁶³ Kurtûbî, III, 129; Bûtî, s.100.

¹⁶⁴ Şevkânî, VI, 245; Bûtî, s.100.

¹⁶⁵ Şevkânî, VI, 231; İbnü'l-Hümâm, III, 468; Er, Muhammed Emin, **el-Huccetü'd-Dâmiğa...**, el-Mektebetü'l İslamiyye, Diyarbakır, 1389 h., s. 20; Bûtî, s.100; Zuhaylî, VII, 408; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 307.

¹⁶⁶ Heyet, **Ebhas**, s. 361.

¹⁶⁷ Şevkânî, VI, 231; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku** I, 307.

¹⁶⁸ Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, trc. ve şerh Kamil Miras, Ankara, 1972, XI, 356-361.

¹⁶⁹ Bakara, 2/229.

b- Sünnet:

ba- Rasûlullah (sav); "Her kim bizim üzerinde olduğumuz işin tersine bir iş yaparsa, o reddolunmuştur"¹⁷¹ buyurmuştur. Nitekim üç talâkı bir defada kullanmak, bir önceki bölümde delilleriyle zikredildiğine göre, bid'at ve haramdır. Dolayısıyla zikrettiğimiz hadisin de delaletine binaen bu ifadelerin akabinde boşanma meydana gelmez.¹⁷²

Ebû Zübeyr'in, İbn Hz. Ömer (r.a.)'den yaptığı rivâyete göre; Hayızlı hanımını boşayan İbn Ömer, konu ile ilgili olarak: "Rasûlullah (sav) onu bana geri dönderdi ve yapmış olduğum boşamayı geçerli saymadı" demiştir.¹⁷³

Bu hadise göre Hz. Peygamber (sav), İbn Ömer'in talâkını, hanımını hayızlı iken boşadığı gerekçesiyle geçerli saymamıştır. Zira bu tür bir boşama, haram bir boşamadır. Dolayısıyla Rasûlullah'ın (sav) bu türlü bir boşamayı geçerli saymayışının sebebi, onun haram olan bir boşama türünün olmasıdır. Üç talâkın birden verilmesi de bid'at ve haram olduğuna göre geçersizdir.¹⁷⁴

3.3.2. Bir Defada Verilen Üç Talakın Geçerli Olduğunu Savunanlar ve Delilleri:

Konunun başında da ifade olunduğu gibi bu tür talakın geçerli olduğunu savunanlar fukahanın ekseriyetidir. Bunlar da kendi aralarında üç gruba ayrılmışlardır:

¹⁷⁰ Şevkânî, VI, 234; Sabunî, s.181; Zuhaylî, VII, 407; Er, s. 21.

¹⁷¹ Buhârî, Sulh, 5, H.no:2697; Müslim, Akdiye, 8, H.no: 1718.

¹⁷² Şevkânî, VI, 236; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 247; Heyet, **Ebhas**, s. 361; Bûtî, s.107.

¹⁷³ Ebû Dâvûd, Talâk, 4, H.no:2185; San'ânî, Muhammed b. İsmail, **Sübülü's-Selam Şerhu Bulûğî'l-Meram**, Beyrut, 1987, III, 359.

¹⁷⁴ İbnü'l-Hümâm, III, 468-469; Er, s. 21.

3.3.2.1. Bir Defada Verilen Üç Talak Üç Talak Sayanlar ve Delilleri:

Bir lafızda veya bir mecliste üç talakın birden verilmesi bid'at ve haram olmasına rağmen geçerlidir ve bununla üç talâk meydana gelir, diyenlerin başında sahâbîlerden;¹⁷⁵ Hz. Ömer (r.a.) (ö.22/644),¹⁷⁶ Hz. Ali (r.a.) (ö.68/660),¹⁷⁷ Abdullah b. Mes'ûd (ö.32/652)¹⁷⁸, Abdullah b. Abbas (ö.68/687)¹⁷⁹ ve Ebû Hureyre (ö.59/678)¹⁸⁰ gelmektedir. Bu şahısların yanında; tâbîinden el-Evzâî (ö.176/792), Nehâî (ö.96/714), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778) ve Ebû Sevr (ö.246/860)¹⁸¹ de bu görüştedir. Ulemânın ekserisi ile meşhur dört Sünnî mezhebin imamları, onların tabiiileri¹⁸² ve Zeydiyye¹⁸³ mezhebi de yine bu görüştedir.

Muâsır alimlerden Zâhid el-Kevserî (ö.1371/1952),¹⁸⁴ Ömer Nasûhi Bilmen (ö.1971),¹⁸⁵ Said Ramazan el-Bûtî,¹⁸⁶ Vehbe Zuhayli de¹⁸⁷ cumhurun bu görüşünü benimsemişlerdir.

Bir lafızla verilen üç talâkın, üç olarak vukû bulucağını savunan cumhur, görüşünü şu delillere dayandırmıştır:

a- Kitap:

¹⁷⁵ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, **el-Mebsut**, Mısır, 1324-1331, VI, 57; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 247; Kevserî, s.33.

¹⁷⁶ Müslim, Talâk, 2, H.no: 1472; İbnü'l-Hümâm, III, 469; San'ânî, III, 361; Bilmen, II, 210.

¹⁷⁷ Serahsî, VI, 57.

¹⁷⁸ Serahsî, VI, 57; İbn Kudâme, VIII, 243; Bilmen, II, 204.

¹⁷⁹ İbn Hacer, IX, 297; Şevkânî, VI, 229; Kevserî, s. 30; Sabûnî, s.207; Bilmen, II, 202.

¹⁸⁰ İbn Kudâme, VIII, 243; Bilmen, II, 204.

¹⁸¹ İbn Kudâme, VIII, 243; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 247.

¹⁸² Kurtûbî, III, 129; Serahsî, VI, 57; İbn Teymiyye, XXXIII, 8; Kâsânî, III, 96; Şirazî, II, 84; Bâcî, IV, 3; İbnü'l-Hümâm, III, 469; İbn Kudâme, VIII, 243; San'ânî, III, 361; Acar, s.93

¹⁸³ Serahsî, VI, 57.

¹⁸⁴ Kevserî, s. 41.

¹⁸⁵ Bilmen, II, 210.

¹⁸⁶ Bûtî, s.122.

aa- "*Talâk ikidir*, (sonrası) ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle serbest bırakmaktır."¹⁸⁸ âyeti, yapılması haram olmakla birlikte üç talâkın, üçünün birden vukû bulacağına işaret etmektedir.¹⁸⁹ "*Talâk iki defadır*" ayeti, tekrar dönme imkânı olması için ayrı ayrı verilmesinin hikmetine dikkat çekmektedir. Kişi bu hikmete aykırı hareket ederse, iki talâkı bir arada vaki olur. Âyette geçen "*iki kere*" lafzı, Azhap suresinde geçen: "*Ona mükafatını iki kere veririz.*"¹⁹⁰ âyetindeki "iki" kelimesiyle aynıdır ki, burada Kur'an, Kur'an'ı tefsir etmiştir.¹⁹¹ O da, "*Bir seferde iki ecir*" verildiğine işaret eder. "*Talâk ikidir...*"¹⁹² âyetinden sonra gelen: "*Eğer karısını (üç defa) boşarsa, bundan sonra kadın başka bir kocayla nikahlanmadıkça, o kocaya helâl olmaz.*"¹⁹³ âyeti iki talâktan sonra yapılan üçüncü bir talâk neticesinde eşlerin artık geriye dönemeyeceğini vurgulamaktadır. Ayet bu talâkın bir temizlik döneminde mi, yoksa farklı farklı temizlik döneminde mi, olduğu ayırımını yapmamıştır.¹⁹⁴

ab- "*Ey Peygamber! kadınları boşadığınızda onları iddetleri içerisinde boşayınız*"¹⁹⁵ âyeti, boşamanın iddet müddeti yani temizlik (tuhr) günlerinde olması gerektiğini emretmektedir. Bu da İslâmın boşanma konusundaki öngördüğü şekildir. Ayetin devamında bu uygulamayı bozanlar hakkında; "*Kim ki Allah'ın sınırlarını çiğneyip*

¹⁸⁷ Zuhaylî, VII, 413.

¹⁸⁸ Bakara, 2/229.

¹⁸⁹ Kurtubî, III, 126-129; Cassâs, I, 527; İbnü'l-Arabî, I, 258; Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmud b. Ahmed, **Umdetü'l-Kari Şerhu Sahihu'l-Buhârî**, Beyrut, ts., IX, 538.

¹⁹⁰ Ahzab, 33/31.

¹⁹¹ Kurtubî, III,128; Kevserî, s. 38.

¹⁹² Bakara, 2/229.

¹⁹³ Bakara, 2/230.

¹⁹⁴ Cassâs, I, 527; Kurtubî, III,127-128; Şevkânî, VI, 232; Kevserî, s. 38; Heyet, **Ebhas**, s.256; Şınkıtî, Muhammedü'l-Emin b. Muhammedi'l-Muhtar, **Advaü'l-Beyan fî İdâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an**, Âlemü'l-Kütüp, Beyrut ts., s.160; Zuhaylî, VII, 410.

¹⁹⁵ Talâk, 65/1.

aşarsa kendi nefesine zulmetmiş olur"¹⁹⁶ ifadesinde vurgulandığı üzere, üç talâkı bir lafızda veren kimse kendisine bırakılmış olan açık kapıyı kapatmış, işini zorlaştırmış olur. Âyette vurgulandığı üzere bu şekilde boşayan kişinin kendisine zulmetmesi, çıkış yolunu kapatması, ancak üç talâkın vukûu ile olur. Bu da üç talâkın vukûu ile olur. Şâyet bir lafızla üç talâk vukûu bulmamış olsaydı, kişinin nefesine zulmetmesi ve açık kapıyı kapatması söz konusu olmazdı. Nitekim başta İbn Abbâs olmak üzere birçok sahabî ayeti böyle anlamışlardır.¹⁹⁷

b- Sünnet:

ba- Sehl b. Saa'd'ın (ö. 91/710) rivâyetine göre Uveymir el-Aclûnî Rasûlullah'a (sav) gelerek, kendi hanımı hakkında mülâanede bulunduktan ve hanımı da zinâ etmediğine dair yemin ettikten sonra Uveymir: "Yâ Rasûlellah! ben artık bu kadını nikahımda tutarsam yalancı konumuna düşerim" demiş ve Rasûlullah (sav) kendisine emretmediği halde hanımını boşamıştı.¹⁹⁸ Rasûlullah (sav), Uveymir el-Aclûnî'nin bu durumunu reddetmememiştir. Şâyet üç talâk gerçekleşmemiş olsaydı, Rasûlullah (sav) yapılan yanlışlık karşısında susmaz, doğru olanı söylerdi. Ayrıca Uveymir'in "Üç talâk" lafzını kullanarak hanımını boşaması, o dönemde bu talâk şeklinin biliniyor olduğunu göstermektedir.¹⁹⁹

b- Darekutnî'nin rivâyetine göre: "Abdullah b. Ömer (ö. 631m.) hanımını adet halindeyken boşamıştı. Sonra da iki temizlik döneminde;

¹⁹⁶ Talâk, 65/1.

¹⁹⁷ İbn Hacer, IX, 316; Cassâs, I, 528; Kurtubî, XVIII,152; Şevkânî, VI, 229; Kevserî, s.30; Bûtî, s.101

¹⁹⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Camiu's Sahih**, Talâk, 4, H.no:5259; Müslim, Lian, 1, H.no:1492; Zeylaî, Cemaluddin Ebî Muhammed Abdillâh b. Yusuf, **Nasbu'r Raye li Ehadis'l-Hidaye**, Darü'l-Hadis, Kahire, ts., III, 259.

¹⁹⁹ Kevserî, s. 29; Heyet, **Ebhas**, s. 262; Şinkitî, s.160; Bûtî, s.101; Zuhaylî, VII, 411.

kalan iki talâk hakkını kullanmak istemişti. Bunu duyan Rasûlullah (sav); “Ey İbn Ömer! Allah sana bu şekli emretmedi. Sünnetin îfâsında yanlışlık yaptın. Sünnet, temizlik günlerini beklemen ve o günlerde boşamandır” buyurdu. İbn Ömer der ki: "Rasûlullah, (sav) bana hanımına dönmemi emretti. Sonra da “kadın temizlenince ister boşa, ister tut” dedi. Ben de “Ya Rasûlallah! şâyet ben hanımımı üç talâkla boşasaydım ona tekrar dönebilir miydim ?” deyince: “Hayır, o zaman hanımın senden kesin olarak ayrılırdı ve bir de günah olurdu" buyurdu.²⁰⁰

Hadisin zahirinden de açıkça anlaşıldığı üzere üç talâkla boşamak haramdır, ama geçerlidir.

bc- Mahmûd b. Lebîd'in rivâyetine göre; bir adamın, hanımını üç talâkla boşadığı haberi Rasûlullah'a (sav) ulaştığında, Rasûlullah (sav) kızgınlıkla ayağa kalkarak: "Sizin aranızda olduğum halde bile, Allah'ın Kitabı ile mi oynanıyor?"²⁰¹ buyurdu.

Hadiste hanımını üç talâkla boşayan adam, üç talâkın neticesini bilerek hanımını boşamış ve talâkları da vukû bulmuştur. Şâyet talâkların üçü birden vukû bulmamış olsaydı, Rasûlullah (sav) onu mutlaka açıklardı. Ayrıca Rasûlullah'ın (sav) hâdise karşısında sinirlenmesi ve olayı Allah'ın dini ve kitabıyla oynanması olarak değerlendirmesi, hadisenin tehlike ve zarar boyutunun büyüklüğüne, bir lafızla verilen üç talâkın gerçekleştiğine de işaret etmektedir.²⁰²

²⁰⁰ Darekutnî, IV, 31; İbn Hazm, X, 169; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 254; Cassâs, I, 520; İbn Kudâme, VIII, 241; San'ânî, III, 359; Sabunî, s.233; Ahmed Ferrac Hüseyin, **Ahkamu'l-Üsrati fi'l-İslâm**, Beyrut, 1991, s.99.

²⁰¹ Nesai, Talâk, 6; Şevkânî, VI, 228; San'ânî, III, 363; Tehanevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, **İ'lâü's-Sünen**, el Mektebetü'l- İlmîyye, Mekke, ts. XI, 148.

²⁰² Bâcî, IV, 3; Kevserî, s. 28; Şinkıtî, s. 167; Sabunî, s.235.

bd- Rukane b. Abdiyezid, hanımı Süheyma'yı üç talâkla (diğer bir rivâyette de elbette/kesin olarak) sözüyle boşamış, sonra da çok üzölmüştü. Olayı Rasûlullah'a (sav) bildirerek "Vallahi bir talâk vermek istemiştım" dedi. Rasûlullah (sav) "Sadece bir talâk vermek istemiştın, öyle mi?" deyince, Rukâne: "Vallahi bir talâk kastetmişim" dedi. Buna binaen Rasûlullah, (sav) Rukâne'ye hanımını geri gönderdi."²⁰³

Rasûlullah, (sav) Rukâne'nin yeminle ifade ettiğı beyanına itibar etmiştir. Şâyet Rukâne üç talâka niyet etmiş olsaydı, talâklar vukû bulurdu. Şâyet iki durum arasında bir fark olmasaydı, ona yemin ettirmezdi. Aksi taktirde Rasûlullah'ın (sav) Rukâne'ye yemin ettirmesinin bir anlamı olmazdı.²⁰⁴

be- Fatımâ binti Kays'ın haber verdiğıne göre; Kocası Ebû Hafs b. Muğîretü'l Mahzumî kendisini üç talâkla boşamış,²⁰⁵ sonra Yemen'e gitmiştir. Ebû Hafs'ın aile efradı Fatıma'ya: "Senin bizde nafaka hakkın yoktur" demelerinden dolayı, Hâlid b. Velid bir kaç kişiyi de yanına alarak Meymûne'nin evinde bulunan Rasûlullah'a (sav) gelmiş ve Ebû Hafs'ın karısını üç talâkla boşamış olduğunu söyleyip, bu kadına nafaka olup olmadığını sormuşlar. Rasûlullah da (sav) ona: 'Nafaka yoktur, ama iddet vardır'²⁰⁶ buyurmuştur.

Yukarıdaki hadis ve aynı hadisin değışik rivâyetlerinden anlaşıldığına göre; eğer bir defada verilen üç talâk, üç olarak

²⁰³ Ebû Dâvûd, Talâk, 14, H.no:2206; Tirmizi, Talâk, 2, H.no:1186; Şevkânî, VI, 226.

²⁰⁴ Şâfiî, V,137; Kurtubî, III,131; Cassâs, I, 520; İbn Rüşd, II, 65; Bûtî, s.104; Heyet, **Ebhas**, s.273; Şınkıtî, s. 172, 204.

²⁰⁵ Müslim 'in bir rivayetinde üç talâk yerine "elbette" lafzı kullanılmıştır. Bk. Müslim, Talâk, 6, H.no:1480.

²⁰⁶ Müslim, Talâk, 6, H.no:1480; Darekutnî, IV, 12.

gerçekleşmeseydi, Rasûlullah (sav), Fatıma binti Kays'ı mesken ve nafakadan mahrum bırakmazdı.²⁰⁷

bf- Hz. Aişe'den rivâyet edildiğine göre, Rifâa el-Kurazî'nin hanımı (Temime) Rasûlullah'ın (sav) yanına gelerek: “Ya Resûlellah! Rifâa beni kesin talâkla boşamıştı. Sonra ben de Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendim. Fakat Abdurrahman'ın erliği şu elbise saçağı gibi (gevşek)tir” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav), “Sanırım sen Rifâa'ya dönmek istiyorsun. Ancak Abdurrahman senin balcağızından, sende onun balcağızından tatmadıkça bu olmaz” buyurdu.²⁰⁸

Hadisten Rifâa'nın hanımını “Kesin” sözüyle boşadığı anlaşılmaktadır. Aynı konuda rivâyet olunan başka bir hadiste de Rifâa'nın hanımını üç talâkla boşadığı ifade edilmektedir.²⁰⁹ Bu ise, “Kesin” lafzıyla üç talâkın kastedildiği sonucunu doğurur.²¹⁰

bg- Übâde b. es-Sâmit'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Babamız bir hanımını bin talâkla boşadı. Hemen çocukları olarak Rasûlullah'a (sav), giderek; “Ey Allah'ın Rasûlü! Babamız bir hanımını bin talâkla boşadı. Onun için bir çıkış yolu var mıdır?” deyince Rasûlullah da (sav); “Babanız Allah'tan korkmadı ki onun için bir çıkış yolu olsun. Anneniz üç talâkla babanızdan boş oldu. Geri kalan dokuzyüz doksan yedi talâk ise babanızın boynunda günahdır. Allah dilerse azap eder, dilerse affeder” buyurdu.”²¹¹

²⁰⁷ İbn Kudâme, VIII, 240; Heyet, **Ebhas**, s. 270; Şınkıtî, s. 171.

²⁰⁸ Buhârî, Talâk, 4, H.no:5259; Müslim, Nikah, 17, H.no:1433; Nesaî, Talâk, 146.

²⁰⁹ Buhârî, Talâk, 4, H.no:5259.

²¹⁰ İbn Kudâme, VIII, 240; Kevserî, s. 19; Bûtî, s.102; Şınkıtî, s. 166-167; Sabunî, s.236.

²¹¹ Darekutnî, IV, 20. Benzer bir rivâyet için bk. Abdurrezzak, Ebû Bekr İbnü'l-Hemmam, **el-Musannef**, Beyrut, 1392/1972, VI, 398, H.no:11339; Şevkânî, VI, 232.

Görülüyor ki bu hadis konuya açıkça delalet etmektedir. Şâyet üç talâk vukû bulmasaydı, Rasûlullah (sav) ric'ati emrederdi.²¹²

c- Sahabe Kavilleri:

Sahâbe alimlerinden bir çoğu, üç talâkın bir lafızla vukû bulabileceğini

²¹² Kevserî, s. 10; Sabunî, s.236.

gerek fetvâlarıyla gerek kendilerine sorulan sorulara verdikleri cevaplar yoluyla ifade etmişlerdir. Bu rivâyetlerden bir kısmı şöyledir:

ca- Mücâhit anlatıyor: "İbn Abbas'ın yanında idim. Bir adam hanımını üç talâkla boşadığını söyledi. Bunun üzerine İbn Abbas bir ara sustu. O kadar ki, ben hanımı, adamın kendisine tekrar döndüreceğini zannettim. Sonra şöyle dedi: "İçinizden bazıları ahmaklık yapıp, sonra da gelir; Ey İbn Abbas! Ey İbn Abbas! diye çare arar". Allah buyuruyor ki: "Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir".²¹³ Sen Allah'tan korkmamışsın, dolayısıyla da sana bir çıkış yolu bulamıyorum. Rabbine isyan ettin. Hanımın da senden kesin olarak ayrıldı."²¹⁴

İbn Abbas'ın, daha önce zikrettiğimiz, ihtilaflara sebep olan rivâyetine rağmen, bu fetvâsı çok açıktır.²¹⁵ Rivâyetleri alimler tarafından değişik yorumlara tabi tutulduğu halde, fetvâsı yorumlanmamıştır. Ayrıca Tavus'tan İbn Abbas hadisini rivâyet edenlerin tümü, üç talâkın vukû bulacağını savunmuşlardır.²¹⁶

cb- Abdullah b. Ömer şöyle demiştir; "Kim karısını üç talâkla boşarsa, Rabbine isyan etmiş ve karısı ondan bâin talâkla boşanmış olur."²¹⁷

cc- Mâlik'in rivâyetine göre İbn Mes'ûd'a bir adam gelerek "Ben karımı sekiz talâkla boşadım" deyince; İbn Mes'ûd, kendisine bu konuda ne dendiğini sordu. Adam: "Karımın benden bâin talâkla boş olduğu söylendi" cevabını verdi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, "Doğru söylemişler.

²¹³ Talâk, 65/2.

²¹⁴ Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2197; İbn Hacer, IX, 316; İbnü'l-Hümâm, III, 469; Şevkânî, VI, 229; Tehnevî, XI, 149.

²¹⁵ Rivâyeti için bk: Müslim, talak,2, H.no: 1472; Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2199; Fetvası için bk: Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2197; İbn Hacer, IX, 316; Şevkânî, VI, 229; İbnü'l-Hümâm, III, 469.

²¹⁶ İbn Rüşd, II, 53.

²¹⁷ Abdurrezzak, VI, 395. Benzer rivâyetler için bk. Müslim, Talâk, 1, H.no:1471.

Kim Allah'ın emrettiği şekilde hanımını boşarsa, Allah bu boşamanın hükmünü Kur'an'da ona açıklamıştır. Her kim kendi kafasına göre bir iş yaparsa onun cezasını kendisi çeker. Kendi kendinize cahilce iş yapıp bizi uğraştırmayınız. Hüküm onların dediği gibidir” diye bir mukabelede bulundu.²¹⁸

cd- Muhammed b. İyas b. el-Bukeyr anlatıyor: "Bir adam karısını, zifafa girmeden önce üç talâkla boşadı. Sonra onunla tekrar evlenmek istedi. Akabinde bu konuda fetvâ aradı. Onun için meseleyi öğrenmek üzere o adamla beraber İbn Abbas ve Ebû Hureyre'ye gittik. Adam her ikisine de durumu anlattı. Onlar, “Senden başka koca ile evlenmedikçe, onunla nikâhlanmanı doğru bulmuyoruz” dediler. Boşanan adam boşamada bir talâkı kastettiğini söyleyince, İbn Abbas, “Elindeki nimeti bile bile kaçırdın” dedi.”²¹⁹

ce- Süveyd b. Ğâfele'den gelen bir rivâyete göre, Hz. Ali (r.a.) şehid edildiği vakit Hz. Hasan'ın hanımı Aişe el-Hasamiyye “Hz. Hasan'a hilafetin yolu gözüktü” demesi üzerine Hz. Hasan: “Ali öldürüldü, sen ise seviniyorsun. O halde defol! Üç talâkla boşsun” diyerek onu boşamıştı. Sonra da yaptığına pişmanlık duyup, "Eğer babamdan, dedemin; “Her kim ki karısını üç talâkla boşarsa, başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz dediğini duymuş olmasaydım ona tekrar dönerdim.”²²⁰ diye hayıflanmıştır.

²¹⁸ Malik, Talâk, 1, H.no:1471; Abdurrezzak, VI, 394; İbnü'l-Hümâm, III, 469; Zuhaylî, VII, 412

²¹⁹ Malik, Talâk, 15, H.no:37. Benzer rivâyetler için bk. Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2198; İbnü'l-Hümâm, III, 470.

²²⁰ Beyhakî, Ebû Bekr, Ahmed b. el-Hüseyn, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Haydarabat, 1356, VII, 336; Kevserî, s. 24; Şınkıtî, s. 15; Benzer rivâyetler için bk. Bilmen, II, 207.

cf- Hz. Ali (r.a.)'ye bir adam gelip, hanımını bin talâkla boşadığını ve neticenin ne olduğunu sormuş; Hz. Ali (r.a.) de: 'Üç talâk ile hanımın senden kesin olarak ayrılmıştır" cevabını vermiştir.²²¹

Sahâbelerden bu konuda pek çok rivâyet bulunmaktadır. Bunların aralarındaki ortak nokta bir lafızla verilen üç talâkın vukû bulması yönündedir.

d- Akfî Delil:

Sözlük ve ıstılâhî manası açısından bu üç talâkın ayrı ayrı olmasıyla, beraber olması arasında bir fark yoktur.²²² Ayrıca talak hakkı bir mülk gibidir. İzalesi, topyekün olabileceği gibi parça parça da olabilir.²²³

Netice olarak; Sahâbe, tabiûn ve onlardan sonraki dönemlerde yaşayan müctehitlerin çoğunluğunun, bir defa da üç talâkın vaki olacağı görüşünde oldukları sabittir. Bu konuda icmâ'ın bile var olduğunu İslâm Hukukçularının birçoğu iddia etmiş ve kitaplarında zikretmişlerdir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.)'in sahâbîlere hitaben, bir defada verilen üç talâkı üç talak olarak geçerli saydığını açıklaması ve buna hiç bir sahâbenin itiraz etmemesi, icmâ' olarak nitelendirilmiştir. Bu görüşü, paylaşılanların başında Ebû Bekr el-Cessas (ö.370/980),²²⁴ Bâcî (ö.474/1081),²²⁵ Kâsânî (ö.587/1191),²²⁶ İbn Kudâme (ö.620/1223),²²⁷ Kurtûbî (ö.671/1273),²²⁸

²²¹ Zeyd b. Ali, **Müsned**, Beyrut 1983, I, 289; İbn Hazm, X, 172; İbnü'l-Hümâm, III, 470.

²²² Şınkıtî, s. 180; Zuhaylî, VII, 413.

²²³ İbn Kudâme, VIII, 240; Bâcî, IV, 4;

²²⁴ Cassâs, I, 525.

²²⁵ Bâcî, IV, 4.

²²⁶ Kâsânî, III, 96.

²²⁷ İbn Kudâme, VIII, 242.

²²⁸ Kurtubî, III,128.

İbn'ül-Hümâm (ö.861/1457),²²⁹ Muhammed Emin Şınkıtî,²³⁰ ve Abdurrahmân es-Sâbûnî²³¹ gelmektedir.

3.3.2.2. Bir Defada Verilen Üç Talakı Tek Talak Sayanlar ve Delilleri:

Bu görüş, sahâbelerden Abdurrahman b. Avf (ö.31/651),²³² İbn Abbas (ö.68/687)²³³ tabiînden; Tâvus (ö.106/724), İbn İshak (ö.276/889),²³⁴ sonraki alimlerden de İbn Temiyye (ö. 728/1328),²³⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1350),²³⁶ ve Şevkani'ye (ö.1250/1844)²³⁷ aittir. Ayrıca muasır âlimlerden; Muhammed Abduh (ö.1323/1905), Muhammed Reşid Rıza (ö.1354/1935), Muhammed Ebû Zehra (ö.1394/1974),²³⁸ Süleyman Ateş ve Halil İbrahim Acar²³⁹ da bu görüşü benimsemişlerdir.

Bir lafızla verilen üç talâkın, yalnızca bir talâk yerine geçeceğini söyleyenler şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

a- Kitap

aa- Üç talâkın yalnızca bir talâk yerine geçeceğini savunan bu grupta birinci görüş sahipleri gibi Bakara suresinin "*Talak iki defadır; ya*

²²⁹ İbnü'l-Hümâm, III, 470.

²³⁰ Şınkıtî, s. 180.

²³¹ Sabunî, s. 237.

²³² İbn Teymiyye, XXXIII, 8; Şevkânî, VI, 231.

²³³ Müslim, Talâk, 2, H.no: 1472; İbn Teymiyye, XXXIII, 8; İbnü'l-Hümâm, III, 469; İbn Kudâme, VIII, 243; San'ânî, III, 361; Şevkânî, VI, 231.

²³⁴ İbn Teymiyye, XXXIII, 18; İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 248; Bâcî, IV, 3; İbnü'l-Hümâm, III, 469; İbn Kudâme, VIII, 243; Şevkânî, VI, 331; Bilmen, II, 204 Zuhaylî, VII, 407; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 307.

²³⁵ İbn Teymiyye, XXXIII, 93; İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 248; Şevkânî, VI, 231.

²³⁶ İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 271; a.mlf, **İ'lam**, III, 34; Şevkânî, VI, 231.

²³⁷ Şevkânî, VI, 245; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 307.

²³⁸ Ebû Zehra, s. 309; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, 307.

²³⁹ Ateş, Süleyman, **Çağdaş Kur'an Tefsiri**, İstanbul, 1988, I, 405; Acar, s.122

iyilikle tutmak ya da güzelce salıvermek (lazım)dır."²⁴⁰ âyetini delil olarak sunmuşlardır. Görüşün sahiplerine göre; iki talâkın aynı anda vukû bulması, âyetin delaletine aykırıdır. Çünkü iki defa olan bir şeyin, birincisi gerçekleşmeden diğerinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu âyet, meşru bir boşamanın teker teker olduğunu gösterir. Zira âyetteki "*Merrateyn / iki defadır*" sözü, iki ayrı defa demektir.²⁴¹ Âyetin bu anlamını destekleyen şu örnekler verilmiştir:

Nisâ Suresinde²⁴², liân hadisesi anlatılırken liânda bulunanın dört defa şehâdette bulunması istenmiştir. Eğer bu kimse dört ayrı defa şehâdet yerine bir defada "Ben dört defa şehâdet ederim ki..." dese, bu kişi sadece bir defa şehâdette bulunmuş sayılır.²⁴³

Zina yaptığını itiraf eden kişi: "Ben dört kez itiraf ederim ki, bu fiili işledim" dese yapmış olduğu itirafı yine de bir itiraf sayılır.²⁴⁴

Hac'da şeytan taşıyan kişi ayrı ayrı zamanlarda atması gereken taşların hepsini birden atsa o kişi, bir defa taş atmış sayılır.²⁴⁵

Rasûlullah'a (sav) bin defa salat-ü selam getirmeyi adayan bir kimse "Rasûlullah'a (sav) bin kere selam olsun" dese adak yerini bulmaz. Aynı şekilde, namazlardan sonra ayrı ayrı olmak üzere otuz üç kere

²⁴⁰ Bakara, 2/229.

²⁴¹ İbn Teymiyye, XXXIII, 80; Bûtî, s.105; Ateş, **Çağdaş Kur'an Tefsiri**, I, 404.

²⁴² Nisa, 4/4.

²⁴³ İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 244; a.mlf, **İ'lamu'l-Muvakkîn**, III, 33.; Heyet, **Ebhas**, s. 353.

²⁴⁴ İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 244; İbn Kayyım, **İ'lamu'l-Muvakkîn**, III, 33, Heyet, **Ebhas**, s. 353; Bilmen, II, 206.

²⁴⁵ Bilmen, II, 206.

"*Sübhânellah*" yerine, sadece tek lafızla "Otuz üç kere Sübhanellah" dese sünnet yerini bulmaz.²⁴⁶

Kur'an-ı Kerim'de; "*Ey İman edenler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve hizmetçi)ler ile, henüz ergenlik çağına girmemiş çocuklarınız (yanınıza girecekleri zaman) sizden üç defa izin istesinler.*"²⁴⁷ âyeti gereğince, bir eve giriş izni olarak kapının üç defa çalınması emredilmiştir. Şâyet kişi; "Üç defa izin istiyorum" dese, bir defa izin istemiş olur.²⁴⁸

b- Sünnet:

ba- İbn Abbas'dan yapılan bir rivâyete göre; Rukâne, karısını bir mecliste üç talâkla boşamıştı. Bilahere buna çok üzülüp, durumu Rasûlullah'a (sav) anlattı. Rasûlullah (sav) ona; "Nasıl boşadın?" diye sorunca o da; "Bir mecliste üç talâk ile" diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Bu bir talâk sayılır. Dilersen hanımına geri dön" buyurmuştur."²⁴⁹

Hadis maksada açıkça delalet etmektedir. O da bir defada verilen üç talâkın bir sayılmasıdır. Nitekim Rasûlullah (sav) bir defada üç talâkla hanımını boşayan Rukâne'ye hanımına dönebileceğini söylemiştir.²⁵⁰

bb- Tâvus kanalıyla İbn Abbas'dan rivâyet olunduğuna göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Rasûlullah'ın (sav) zamanında, Hz. Ebû Bekr'in

²⁴⁶ İbn Teymiyye, XXXIII, 80; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 244; a.mlf, **İ'lamu'l-Muvakkûn**, III, 33; Heyet, **Ebhas**, s. 353; Bilmen, II, 206; Bûtî, s.105.

²⁴⁷ Nur, 24/58.

²⁴⁸ İbn Kayyim, **İ'lamu'l-Muvakkûn**, III, 33, Bûtî, s.105; Ateş, "Ahkâmu'z-Zevâc", s.66.

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Beyrut, ts., I, 215; İbn Hacer, **Feth**, IX, 316; Beyhakî, IV, 339.

²⁵⁰ İbn Teymiyye, XXXIII, 97; İbn Kayyim, **İ'lamu'l-Muvakkûn**, III, 31; Itr, s.133; Bilmen, III, 206; Ateş, **Çağdaş Kur'an Tefsiri**, I, 405; Sabunî, s. 206.

hilafeti zamanında ve Hz. Ömer (r.a.)'in hilafetinin de ilk iki senesinde üç talâk bir sayılırdı. Sonra tek lafızda verilen talâkın artması üzerine Hz. Ömer (r.a.), İnsanlar daha evvel teennî/temkin ile davrandıkları bir meselede acelecilik yapmaya başladılar. Bunu onların aleyhine geçerli saysak diye temenni etti ve sonra da geçerli saydı."²⁵¹

bc- Tâvus'tan rivâyet edildiğine göre: "Ebû's Sahbâ, İbn Abbas'a: "İşin doğrusunu bize söyle; Rasûlullah (sav) ile Ebû Bekr devirlerinde üç talâk tek sayılmaz mı idi?" deyince, İbn Abbas: "Evet öyleydi. Fakat Ömer (r.a.) zamanında talâkta hızlı bir artış görülünce, o da üç talâkı aleyhlerine saydı" dedi."²⁵²

Bu iki hadis, bir lafızla verilen üç talâkın bir sayıldığını açıkça göstermektedir. Bu uygulama Rasûlullah'ın (sav) zamanında, Ebû Bekr'in hilafeti döneminde ve Hz. Ömer (r.a.)'in yönetiminin ilk iki yılında devam ettirilmiştir. Ancak İslâm toplumunun büyümesi ve ailelerin çoğalmasıyla bir takım yeni problemler oluştu; insanlar talâk hadisesini hafife alarak çok çabuk talâk verir hale geldi. Halife Hz. Ömer (r.a.) toplum menfaati ve olayın ortaya çıkardığı zaruretin gereği olarak, bir defada verilen üç talâkı, üç olarak geçerli saydı. Bu, hem toplum menfaatini gözetme, hem de talâk olayını hafife alanlara verilen bir ta'zir cezası niteliğindedir.²⁵³ Nitekim Hz. Ömer (r.a.)'in buna benzer başka uygulamaları da vardır. Örneğin; içki içmenin cezası naslarda kırk sopa olduğu halde Hz. Ömer (r.a.)'in bunu seksen sopaya çıkardığı görülür. Aynı şekilde müellefe-i kulûb'a verilen zekatı da vermemek suretiyle tatbik sahasından

²⁵¹ Müslim, Talâk, 2, H.no:1472; Nesaî, Talâk, 145; Şevkânî, VI, 232; San'ânî, III, 360.

²⁵² Müslim, Talâk, 2, H.no:1472.

²⁵³ İbn Teymiyye, XXXIII, 13, 67; İbn Kayyim, **İ'lamu'l-Muvakkîn**, III, 35; Zuhaylî, VII, 408; Ateş, **Çağdaş Kur'an Tefsiri**, I, 404.

kaldırmıştır.²⁵⁴ Hz. Ömer (r.a.) bu uygulamalarını, devrin siyaseti ve toplumun maslahatı icabı yapmıştır.

Netice itibariyle asıl olan hadislerde de geçtiği gibi üç talâkın bir sayılması ve bu şekilde amel edilmesidir.²⁵⁵

c- Akfî Delil:

Kur'an-ı Kerim'in gayelerinden birisi de mümkün olduğu ölçüde, ailenin yıkılmasına engel olmaktır. Nitekim; "*Belki Allah, ondan sonra bir iş ortaya çıkarır.*"²⁵⁶ Mealindeki âyette de geçtiği üzere talâkta tedrici bir yol izlenmesi emredilmiştir. Şâyet bir yanlışlık veya basit bir sebeple karı koca birbirlerine darılıp ayrılmaya kalkışmışlarsa, meseleyi geniş bir zaman diliminde ve sakin bir kafayla yeni baştan gözden geçirmeleri; tekrar barışma ve birbirlerine dönme arzu ve imkanı bulabilmeleri için tedricilik esas alınmıştır.

Rasûlullah (sav) talâkla ilgili olarak: "Allah'ın yanında en sevilmeyen helâl, talâktır"²⁵⁷ buyurmuştur. Zira karı ve kocanın ayrılması yalnız kendileri için değil aynı zamanda çocukları için de büyük bir yıkımdır. Ancak bütün bunlara rağmen anlaşma imkanları ortadan kalkınca talâka başvurulur. Bu ise zaman içerisinde anlaşılır. Kişi beraber yaşayamayacağını sandığı karısından bir iki ay ayrı kalınca, onunla yaşamayı tekrar arzu edebilir. Bu yüzden bir defa da "seni üç talâkla

²⁵⁴ İbn Teymiyye, XXXIII, 97.

²⁵⁵ İbn Teymiyye, XXXIII, 97; İbn Kayyım, **İ'lamu'l-Muvakkûn**, III, 35; Itr, s. 132; Ateş, **Çağdaş Kur'an Tefsiri**, I, 405; Sabunî, s. 206.

²⁵⁶ Talâk, 65/1.

²⁵⁷ Ebû Dâvûd, Talâk, 3, H.no:2178.

boşadım” demekle evlilik sona ermez. Nitekim Rasûlullah (sav) ve Ebû Bekr devirlerindeki uygulama da bu yönde idi.²⁵⁸

Ayrıca üç talâkı bir defada vermek bid'at ve haramdır. Bid'at olan her şey ise, İslâm'da merduttur. Nitekim Rasûlullah (sav); "Her kim bizim üzerinde olduğumuz işin tersine bir iş yaparsa merduttur"²⁵⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla, bir defada verilen üç talâkı İslâm'ın kabul etmediği aşikâr olup, bunun üç talak olarak geçerli olmaması gerekir.²⁶⁰

3.3.2.3. Bir Defada Verilen Üç Talak Zifaktan Önce Tek Zifaktan Sonra Üç sayanlar ve Delilleri:

Bu görüşü benimseyenler, İbn Abbas,²⁶¹ İshak b. Rahaveyh (ö.238/853),²⁶² Atâ (135/752), Tâvus (ö.106/723),²⁶³ Hasan'ül Basri (ö.110/728)²⁶⁴ ve Said b.Cübeyr (ö.95/714)²⁶⁵ gibi müctehitlerdir.

Üç talâkın vukûunda; kendisiyle ilişkiye girilmiş kadınla, ilişkiye girilmemiş kadın arasında ayırım yapan bu grup ise görüşlerini şu delillere dayandırmıştır:

a- Sünnet:

Tavus kanalıyla yapılan rivâyete göre, "Ebû's Sahrâ adında bir adam İbn Abbas'a çok soru sorardı. Bir gün İbn Abbas'a: 'Sen, Rasûlullah (sav) ile Hz.Ebû Bekr'in hilafeti ve Hz. Ömer (r.a.)'in halifeliğinin ilk

²⁵⁸ İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 271; Ateş, **Çağdaş Kur'an Tefsiri**, I, 405.

²⁵⁹ Buhârî, Sulh,5, H.no:2697; Müslim, Akdiye, 8, H.no:1718.

²⁶⁰ Bûtî, s.107; Zuhaylî, VII, 408.

²⁶¹ Şevkânî, VI, 231.

²⁶² İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 247; Şevkânî, VI, 231; Heyet, **Ebhas**, s. 360.

²⁶³ İbn Kudâme, VIII, 243; Bûtî, s.100.

²⁶⁴ Bûtî, s.100.

²⁶⁵ İbn Kudâme, VIII, 243.

yıllarında, bir adamın karısını ilişkide bulunmadan (bir defada) üç talâkla boşarsa bu talâkı bir saydıklarını biliyor musun?' deyince, İbn Abbas: "Evet, bir adam zifaktan önce karısını üç talâkla boşarsa, bu bir talâk sayılırdı. Fakat Hz. Ömer (r.a.), insanların talâkları peşpeşe yaptıklarını görünce onların aleyhine olarak üçünü de geçerli saydı." cevabını verdi."²⁶⁶

İbn Abbas'ın hadisteki ifadesi açıktır. Zaten Hz. Ömer (r.a.)'in de bir defada verilen üç talâkı geçerli sayması ilişkide bulunulan hanımlar hakkında söz konusu olmuştur.²⁶⁷

b- Aklî Delil:

Bir erkek üç talâk hakkına ancak cinsi ilişkiden sonra sahip olur. Yalnız nikah aktinin yapılıp, cinsel birleşmenin olmadığı durumlarda, verilen talâkların bir tanesi bile onun bâin olması sonucunu doğurur. Zira böyle bir kadının iddet bekleme zorunluluğu olmadığı için ilk talâk ile eşler arasındaki nikah sona erer, ikinci ve üçüncü talâklar ise mahalsiz kalır, dolayısıyla bunlar bir mana ifade etmez.²⁶⁸

Bir lafızda verilen üç talâkı, üç olarak sayanlara muhalif görüş sahiplerinin itirazları ve bunların değerlendirilmesi:

3.3.3. Bu Görüşlerin Değerlendirilmesi

Biz bu bölümde yukarıda verilen görüş sahiplerinin delillerine yapılan itiraz ve cevapları görüş sırasını dikkate alarak vereceğiz.

²⁶⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2199; Şevkânî, VI, 234.

²⁶⁷ İbnü'l-Hümâm, III, 469; İbnü'l-Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 251; Heyet, **Ebhas**, s. 361.

²⁶⁸ İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 251; Heyet, **Ebhas**, s. 361; Bûtî, s.107; İtr, s.125.

3.3.3.1. Bir Defada Verilen Üç Talakı Geçersiz Sayanların Delillerine Karşı İleri Sürülen İtirazlar ve Cevapları:

a- "*Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek vardır...*"²⁶⁹ âyeti iddia edildiği gibi, hiç bir talâkın vukû bulamayacağına değil aksine, üçünün birden vaki olacağına delalet etmektedir. Dolayısıyla burada yanlış istidlalde bulunma söz konusudur.²⁷⁰

b- "Her kim bizim üzerinde olduğumuz işin tersine bir iş yaparsa, o merduttur"²⁷¹ hadisi iddiaya delil olamaz. Çünkü hadisteki "merdut" ifadesi "makbul değildir" anlamında olabilir. Bir şeyin kabul edilip edilmeyeceği hususu ibadetler için geçerlidir. Talâk ise muâmelâtla ilgili bir konudur.²⁷²

Ayrıca bir şeyin haram oluşu o şeyin batıl olmasını gerektirmez. Sözelimi, cuma vaktinde alış veriş yapmak haram olmasına karşılık, o vakitte yapılan alış veriş akdi geçerlidir. Çünkü akdin sıhhati için muktezasının yerine getirilmesi yeterlidir.²⁷³ Ebû'z Zübeyr'in İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet ettiği ve içerisinde "Onu bir şey saymadı"²⁷⁴ ibaresi bulunan hadis zayıftır. San'ânî'nin²⁷⁵ İbn Abdilberr ve Hattabî'den naklettiğine göre hadisin diğer ravileri böyle bir rivâyette bulunmamışlardır. Dolayısıyla Ebû'z Zübeyr, sika ravilere muhalefet

²⁶⁹ Bakara, 2/229.

²⁷⁰ Şevkânî, VI, 234; Zuhaylî, VII, 407; Itr, s. 124; Er, s.22.

²⁷¹ Buhârî, Sulh,5, H.no:2697; Müslim, Akdiyye 8, H.no:1718.

²⁷² Bûtî, s.116.

²⁷³ Serahsî, VI, 57.

²⁷⁴ Ebû Dâvûd, Talâk, 4, H.no:2185; San'ânî, III, 359.

²⁷⁵ San'ânî, III, 359; Er, s.25.

etmiştir. Bu yüzden bir çok hadis tenkitçisine göre bu rivâyet münkerdir. Onunla istidlal yapılamaz.²⁷⁶

3.3.3.2. Bir Defada Verilen Üç Talak Üç Talâk Sayanların Delillerine Karşı İleri Sürülen İtirazlar ve Cevapları:

a- "*Talâk ikidir...*"²⁷⁷ âyet-i kerîmesi ile, yapılması mübah olan talâk kastedilmiştir. Üç talâkın aynı anda verilmesi ise Kur'anın yasakladığı bir şeydir. Dolayısıyla âyetin, yasak olan bir şeyin gerçekleştirilmesine işaret etmesi düşünülemez.²⁷⁸ Aynı şekilde âyet-i kerîme umumiyet ifade etmektedir. Birden fazla talâkın vaki olmayacağına delalet eden delillerle tahsis edilmiştir.²⁷⁹

Bu itiraza şu şekilde cevap verilmiştir:

Âyet-i kerîme, sünnete muhalif olmakla beraber, iki ve üç talâk bir defada verilmiş olsa, vukû bulacağına delalet etmektedir. Talâkın sünnet veya müstehap oluşu, tuhûr halinde olmasına bağlıdır. Ayrıca âyetin tüm manayı kapsamadığı da söylenemez.²⁸⁰

b- Talâkla ilgili âyette varit olan "*Her kim ki, Allah'ın sınırlarını aşarsa kendi nefesine zulmetmiş olur*"²⁸¹ ifadesi, istidlalde kullanıldığı özel manasından daha ziyade umumiyet ifade etmektedir. Mesela; kişinin bu haramı işlemesi dolayısıyla da ahiret azabına çarptırılmayı hak etmesi, kendi nefesine yapmış olduğu bir zulümdür. Keza, aynı âyetteki "*Her kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu açar*"²⁸² ifadesi de kendisiyle

²⁷⁶ Kevserî, s. 19; Zuhaylî, VII, 403; Er, s.25-26.

²⁷⁷ Bakara, 2/229.

²⁷⁸ Heyet, **Ebhas**, s. 385.

²⁷⁹ Zuhaylî, VII, 410.

²⁸⁰ Cassâs, III, 527.

²⁸¹ Talâk, 65/1.

²⁸² Talâk, 65/2.

yapılan istidlalden başka manalara da delalet edebilir. Mesela; Allah'ın, kendisinden korkanları haramdan helâle, karanlıktan aydınlığa, darlıktan genişliğe çıkarması gibi manalara gelebilir. Ebû Said el-Hudrî'nin (ö.74/693) şu sözünden de bu sonuç çıkarılabilir: "Her kim ki, bütün gücü ve kuvvetiyle Allah'a yönelirse, Allah'ta ona yüklediği külfetlerde bir çıkış yolu açar."²⁸³ Ayrıca bu âyet-i kerîme Avf b. Mâlik el-Eşceî hakkında gelmiştir. Rivâyete göre Avf b. Mâlik el-Eşceî Rasûlullah'a (sav) gelerek: "Yâ Rasûlellah! Oğlum düşmanın eline esir düştü. Annesi çok üzgün. Ne buyurursunuz?" diye sorunca, Rasûlullah (sav); "Allah'tan korkun ve sabırlı olun. Size ve onun için çokça "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" demenizi tavsiye ederim" dedi. Daha sonra esir düşen kişi düşmanın dalgınlık anından faydalanarak kaçır. Yolda devesiyle yol alırken, düşmana ait bir koyun sürüsüne rastlar ve sürüyü de beraberinde evine getirir. Bunun üzerine Rasûlullah'a bu sürünün haramlık helâllik durumunu sorarlar. O da helâl olduğunu söyler. Bunun üzerine bu âyet nazil olur.²⁸⁴

Yapılan bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Bu âyet-i kerîmelere ²⁸⁵ farklı yorumlar getirilse de iniş sebebi muayyen bir olaya bağlı bulunsa da, bunlar âyetin bu mesele için de delil olarak kullanılmasına engel değildir. Nitekim İbn Abbas'ın, bir defa da verilen üç talâkın vukûuna dair fetvâ²⁸⁶ verirken bu âyetleri delil olarak gösterdiği rivâyet olunur. Bu da zikrettiğimiz talâk âyetlerinin tercihi manasını ortaya koymaktadır.²⁸⁷

²⁸³ Bûtî, s.108.

²⁸⁴ Kurtubî, XVIII, 160; Bûtî, s.108.

²⁸⁵ Talâk, 65/1,2.

²⁸⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2197; İbn Hacer, IX, 316; Şevkânî, VI, 229; İbnü'l-Hümâm, III, 469.

²⁸⁷ Heyet, **Ebhas**, s. 387.

Ayrıca özel bir hadiseye binaen gelen bir âyet, sadece o hadise için kullanılır diye bir şartta yoktur. Nitekim kazf ile ilgili âyet ²⁸⁸ bir kişi hakkında geldiği halde, hükmü herkes için geçerlidir.

c- Sehl b. Saad'ın rivâyet etmiş olduğu Uveymir el-Aclûnî hadisi,²⁸⁹ bir defa da verilen üç talâkın vukûuna delalet edemez. Orada Rasûlullah'ın (sav) susması takrir değildir. Çünkü; Uveymir el-Aclûnî'nin karısından ayrılığı mülâane ile olmuştur. Bundan sonra verilen üç talâkın da zaten bir anlamı kalmamıştır. Bu durumda Rasûlullah'ın (sav) olayı inkar etmesi gerekmez.²⁹⁰

Bu tenkide şöyle cevap verilmiştir: Uveymir el-Aclûnî, Rasûlullah'ın (sav) huzurunda boşama yaptığında Rasûlullah'ın (sav), Uveymir'in bu hareketini reddetmeyişi hadisenin geçerliliğini göstermektedir. Ayrılık her ne kadar mülâane yoluyla gerçekleşmiş ise de, Rasûlullah, (sav) vazifesi gereği böyle bir talâk şeklinin geçerli olmadığını bildirmek durumundaydı. Bunu yapmaması, bu tür talâkın üç talâk olarak geçerliliğini onaylaması anlamına gelmektedir.²⁹¹

d- İbn Ömer'den rivâyet edilen hadiste²⁹² bulunan "Ya Rasûlallah! Şâyet üç talâkla boşasaydım" ifadesi İbn Ömer'den aynı konuda rivâyet edilen diğer hadislerde yoktur. Zaten hadisin o şeklinin senedinde

²⁸⁸ Nur, 24/4.

²⁸⁹ Hadis için bk. Zeylaî, III, 259

²⁹⁰ Şevkânî, VI, 228; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 261; Bûtî, s.109; Zuhaylî, VII, 411; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku** I, 307; Sabunî, s.240.

²⁹¹ Kevserî, s. 29; Şinkîfî, s. 161.

²⁹² Hadis için bk. Darekutnî, IV, 31; İbn Hazm, X, 169.

bulunan Ata el-Horasânî de, hadis tenkitçileri tarafından zayıf görülmüştür.²⁹³

Bu itiraza karşı da denebilir ki: Hadisin râvisi bazı tenkitçiler tarafından zayıf sayılmışsa da, diğer bazıları tarafından da sika kabul edilmiştir. Bu cümleden olarak Muhammed Emin Şınkıtî'nin nakline göre; Tirmîzî, onun "sika" olduğunu söylemiştir.²⁹⁴

e- Mahmud b. Lebîd'in hadisi²⁹⁵ mürsel olduğundan maksata delil değildir. Mahmud'un kendisi sahâbî olmasına rağmen Rasûlullah (sav) ile görüşmemiştir.²⁹⁶ Ayrıca zikredilen hadisi Mahrem b. Bükeyr, babasının yazılı kitabından almıştır. Sözlü olarak ondan hadis nakli azdır. Bu ise hadisin zayıflık sebebidir.²⁹⁷

Bu itiraz da yerinde bulunmamıştır. Şöyle ki: Bu hadisin mürsel oluşu tenkit unsuru olamaz. Çünkü o bir sahâbî olup, sahâbenin bütün mürselleri makbuldür.²⁹⁸ İmam Müslim'in sahihinde muhtelif konularda Mahrem'in babasından yapmış olduğu bir çok rivâyeti nakletmiştir. Açık bir şekilde reddedilmesini gerektiren bir durum olmadıkça, Müslim'in naklettiği hadisler İslâm alimlerince kabul görmüştür.²⁹⁹

²⁹³ Şevkânî, VI, 228; İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 262; a.mlf., **İğase**, s. 335; İbn Hazm, X, 170; Beyhakî, VII, 330.

²⁹⁴ Heyet, **Ebhas**, s. 391; Şınkıtî, s. 168.

²⁹⁵ Hadis için bk. Nesai, Talâk, 6; Şevkânî, VI, 228.

²⁹⁶ İbn Hazm, X, 168; Zuhaylî, VII, 411; Sabunî, s.242.

²⁹⁷ Heyet, **Ebhas**, s. 266; Sabunî, s.241-242.

²⁹⁸ Zuhaylî, VII, 411.

²⁹⁹ Heyet, **Ebhas**, s. 266.

f- "Elbette/kesin olarak" lafzıyla rivâyet edilen Rukâne hadisi, münekkitler tarafından zayıf bulunmuştur. Zayıflık sebebini ise raviler arasında bulunan Zübeyr b. Said'e bağlamışlardır.³⁰⁰

Bu itiraza da şöyle cevap verilmiştir: Hadis alimlerinin bir çoğuna göre Rukâne hadisi sahihtir. Ayrıca hadis senedinde Zübeyr b. Said'in bulunmadığı başka senetlerle de rivâyetler edilmiştir. Aralarında İbn Mâce,³⁰¹ Ebû Dâvud,³⁰² Dârekutnî,³⁰³ ve Tirmîzî'nin de bulunduğu çok sayıda muhaddis, hadisin güvenilirliğine işaret etmiştir.³⁰⁴

g- Fatıma binti Kays hadisine³⁰⁵ yapılan yorum doğru değildir. Çünkü verilen üç talâkın farklı farklı zamanlarda vukû bulup bulmadığı konusunda herhangi bir işaret yoktur. Bilakis Müslim'in rivâyet ettiği bir hadiste "Üç talâkın sonuncusuyla boşadı"³⁰⁶ ifadesi göstermektedir ki, Fâtımâ'nın kocası, onu üç değişik yer ve zamanda boşamış olup, üçüncü boşamadan sonra Rasûlullah (sav) Fâtımâ'yı nafakadan men etmiştir.³⁰⁷

Bu itiraz içinde şunlar söylenmiştir: Müslim³⁰⁸ ve Dârekutnî'nin³⁰⁹ rivâyetlerindeki "Kesin talâkla boşadı" lafzı konuyla ilgili diğer rivâyetlerdeki "Üç talâkla boşadı" lafzını açıklar mahiyettedir ve verilen üç talâkın farklı farklı zamanlarda olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Rivâyetler arası bu türden lafız farklılıklarının oluşu muhaddisler ve

³⁰⁰ İbn Teymiyye, XXXIII, 73; Şevkânî, VI, 240; İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 256-263; Bûtî, s.110.

³⁰¹ İbn Mâce, Talâk, 19, H.no:2051.

³⁰² Ebû Dâvûd, Talâk, 14, H.no:2208.

³⁰³ Darekutnî, II, 439.

³⁰⁴ İbn Rüşd, II, 65; İbnü'l-Hümâm, III, 468-469; Kevserî, s. 52; Bûtî, s.115; Şınkıtî, s.172-173.

³⁰⁵ Hadis için bk. Müslim, Talâk, 6, H.no:1480; Darekutnî, IV, 12.

³⁰⁶ Müslim, Talâk, 6, H.no:1480.

³⁰⁷ İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 262; Bûtî, s.110.

³⁰⁸ Müslim, Talâk, 6, H.no:1480.

³⁰⁹ Darekutnî, IV, 12.

fukaha nezdinde "Elbette/kesin" lafzıyla "üç talâkla boşadı" sözü arasında farkın olmadığını göstermektedir.³¹⁰

h- Rifâa el-Kurazî'nin, hanımını boşaması konusundaki hadis,³¹¹ boşamanın keyfiyetine işaret etmemektedir. "Talâkın bâin oldu" ifadesinde üç değişik zamanda oluşan talâkların üçüncüsünün olma ihtimali vardır. Zaten Rasûlullah (sav) dönemindeki yaygın boşama şekli de böyleydi.³¹²

Bu itiraza da, bir öncekindekine benzer karşılık verilebilir. Çünkü Rifâa da hanımını "Elbette/kesin" lafzıyla boşamıştır. Bu ise o günkü toplumda üç talâkın birden verilmesi durumunda kullanılmaktaydı.³¹³

i- Übade es-Sâmit hadisi³¹⁴ zayıftır. Senedinde bulunan Yahya b. el-Ata', hadis tenkitçileri tarafından zayıf bulunmuştur. Yine Ubeydullah b. Veld ve İbrahim b. Ubeydullah meçhuldür. Ayrıca Übade'nin babası İslâm'a ulaşmamıştır.³¹⁵

Buna karşı da denebilir ki::

Bu hadisi Kemaluddin İbn'ül-Hümmâ³¹⁶ sahih rivâyetleri arasında zikretmiştir. Şâyet bu hadis zayıf olsaydı, İmam'ın adeti üzere onları belirtir ve tenkit noktalarını sunardı. Ayrıca bu hadis zayıf kabul edilse bile bu konuda zikredilen diğer hadis ve rivâyetler anlamca Ubade hadisini desteklemektedir. Diğer taraftan Ubade'nin babasının İslâm'a

³¹⁰ Heyet, **Ebhas**, s. 272; Şınkıtî, s. 171.

³¹¹ Hadis için bk. Buhârî, Talâk, 4, H.no:5259; Müslim, Nikah, 17, H.no:1433; Nesaî, Talâk, 146.

³¹² İbn Teymiyye, XXX, 77; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 261; Bûtî, s.109.

³¹³ Heyet, **Ebhas**, s. 268.

³¹⁴ Hadis için bk. Darekutnî, IV, 20. Abdurrezzak, VI, 398, H.no:11339; Şevkânî, VI, 232.

³¹⁵ İbn Hazm, X, 170; Şevkânî, VI, 232; İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 262; Bûtî, s.110.

³¹⁶ İbnü'l-Hümmâ, III, 468.

ulaşmamış olması dedesinin de ulaşmadığı anlamına gelmez. Kaldı ki, babasının İslâm'a ulaştığına dair rivâyetler de vardır. Hatta bu rivayetler diğerlerine nazaran daha tercihe şayan bulunmuştur.³¹⁷

İbn Abbas'ın, rivayetine aykırı fetvâ vermesi de neticeyi değiştirmez. Zira fetvâlar zamana ve kişinin durumuna göre verilmektedir. Nitekim İbn Abbas'ın bir defada verilen üç talâkın vukûna dair fetvâsına³¹⁸ muhalif olan fetvâları da vardır.³¹⁹ Ayrıca Tavus'un İbn Abbas'tan yaptığı rivâyet³²⁰ verdiği fetvâ ile çelişse de, rivâyet fetvâya tercih edilmektedir.³²¹

Bu itirazla ilgili olarak denebilir ki:

Tavus'un İbn Abbas'tan yaptığı rivâyete bir çok te'vil getirilmiştir. Halbuki İbn Abbas'ın, sahih yollardan gelen, bir defada verilen üç talâkın vukûna dair fetvâsı yorumlara tabi tutulmamıştır. Ayrıca İbn Abbas'ın hadisini rivâyet edenlerin tümü üç talâkın vukû bulacağını savunmuşlardır.³²² Rivâyet ile fetvâ çakiştığında hangisinin tercih edileceği hususu ise tartışmalıdır. Hanefî ve bazı Şafiîlere göre fetvâ rivâyete tercih edilmektedir.³²³

j- Bir defada verilen üç talâkın üçününde vukû bulacağına dair sahih sahâbe kavilleri olduğu gibi, o üç talâkın yalnız birinin vaki olacağına dair sahâbe kavilleri de vardır.³²⁴ Sahâbelerin hepsi adalet

³¹⁷ Bahit, Muhammed b. Bahit b. El-Hüseyin el-Muti'î, Hakikatü'l-İslam ve Usulü'l Hüküm, Kahire 1344 h., s.108-109.

³¹⁸ Bk. Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2197; İbn Hacer, IX, 316.

³¹⁹ Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2197.

³²⁰ Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, I, 215; İbn Hacer, IX, 316; Beyhakî, IV, 339.

³²¹ Sabunî, s.209.

³²² İbn Rüşd, II, 53; Er, s.32.

³²³ Bahit, s.121; Er, s.32.

³²⁴ İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 269; Heyet, **Ebhas**, s. 361

sahibidir. Dolayısıyla birinin sözü diğerine göre daha üstün olarak gösterilemez.³²⁵

Bir defada verilen üç talâkın vukû bulduğuna dair icma iddiası da yersizdir. Çünkü hiçbir asırda bu konuda ittifak olmadığı bir yana, aksine derin ihtilaflar baş göstermiştir. Hz. Ömer (r.a.)'in üç talâkı geçerli saydığını ilan etmesi ve buna da diğer sahâbelerin karşı çıkmaması icma olarak nitelendirilemez. Zira Hz. Ömer (r.a.) devlet başkanı sıfatıyla halkın maslahatı gereği birçok hükmü değişik şekillerde uygulamıştır. O'nun bu uygulamalarına; müllefe-i kulûba verilen zekat hissesinin kaldırılması, içki içme cezasının kırk sopadan seksen sopaya çıkarılması şeklindeki tatbikatları örnek olarak gösterilebilir.³²⁶

Bu itiraza da şöyle cevap verilebilir:

Hz. Ömer (r.a.)'in bir takım uygulamalarını özellikle de müllefe-i kulûb ve üç talâk konusundaki uygulamalarını, herhangi bir delile dayandırmadan, sırf devlet başkanlığı insiyatifine dayanarak hükmettiğini söylemek doğru olamaz. Zira konu irdelendiğinde görülecektir ki, Hz. Ömer (r.a.)'in bu uygulamaları ya delillere dayanmaktadır ya da en zorlama yorumla, hükmün uygulama gerekçesinin bulunmaması sebebiyle tatbikatın durdurulmasından ibarettir. Bu ise Hz. Ömer (r.a.)'in hükümleri kendi kendine değiştirdiği anlamına gelemez.³²⁷

³²⁵ Hanbelî, Şakir, **Usulü'l-Fıkhî'l-İslâmî**, Güven Matbaası, İstanbul, ts., s.268; İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim **el-Eşbah ve'n Nezâir**, Dimeşk, 1983, s. 115.

³²⁶ İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, V, 270-271; İtr, s. 132; Ateş, "Ahkâmu'z-Zevâc", s.71; Sabunî, s. 244; Zuhaylî, VII, 412.

³²⁷ Geniş bilgi için bk. Koçak, **Muhsin, İslâm Hukuku'nda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları**, Samsun, 1997, s. 98.

3.3.3.3. Bir Defada Verilen Üç Talakı Tek Talâk Sayanların Delillerine Karşı Yapılan İtirazlar ve Cevapları:

a- "*Talâk ikidir...*"³²⁸ âyeti iddia edildiği gibi tek bir manaya işaret etmemektedir. Bilakis bir çok âlimlere göre âyet umum ifade etmektedir. Talâkın sayısı ile ilgili herhangi bir sınırlama yapılmamaktadır. Bu itibarla âyetteki "*ya da iyilik yaparak bırakmaktır*" ifadesi, ister "Üçüncü talâk" manasına, ister "geri dönüşü olmayan talâk" manasına olsun, âyet umum ifade ettiğinden âyetten üç talâkın bir anda topluca veya farklı farklı zamanlarda verilebileceği çıkarılabilir.³²⁹

Ayrıca âyetteki "*Merrateyn/iki defa*" lafzı iddia edildiği gibi sadece "iki ayrı defa" anlamına olmayıp "bir defada iki kez" anlamına da gelir. Nitekim Ahzap suresinin "*Fakat sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve faydalı işler yaparsa ona da mükafatını iki kat veririz*"³³⁰ âyetinde olduğu gibi, "Bir defada iki kere" yani bir hayır iş karşılığında iki ecrin aynı anda verileceğine işaret vardır.³³¹

Diğer taraftan bir takım kıyaslar yardımıyla "*Talâk ikidir...*"³³² âyetinin delaletini, bu manayı destekleyici mahiyette sunulması da doğru değildir. Çünkü bu kıyaslar uygun kıyaslar değildir. Zira; liân ve zinâ ikrarı netice itibariyle çok büyük ve önemli hadiselerdir. Bunlardaki dört şehâdet, dört şahit konumundadır. Üç talâkın herbiri ayrı ayrı kullanıldığında maksat hasıl olur ve yeni bir hukuki sonuç ortaya çıkar. Oysa liân ve zinâ şehâdetinde sayı dörtten az olursa maksat hasıl olmayıp, herhangi bir hukûkî sonuç da ortaya çıkmaz.

³²⁸ Bakara, 2/229.

³²⁹ Kurtubî, III,126-127; Cassâs, I, 527; Aynî, IX, 538; Kevserî, s. 38-39; Bilmen, II, 206; Bûtî, s.111.

³³⁰ Ahzab, 33/31.

³³¹ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, Azim Dağıtım, İstanbul, ts., VI, 309; Kevserî, s. 38; Bûtî, s.111; Sabuni, M. Ali, **Safvetü't-Tefasir**, İstanbul, 1987, II, 523.

³³² Bakara, 2/229.

Hac fârizasının vâciblerinden şeytan taşlamada, yedi taş atılması ve muayyen miktarlardaki tesbihat ve duaların yapılması teabbudî emirlerdir. Bizler teabbudî emirlerin hikmetini her zaman kavrayamayız. Tıpkı akşam namazının üç, yatsı namazının dört rekât oluşundaki hikmet gibi. Bu tür emirlerde maksat ancak sayının tamamlanmasıyla hasıl olur. Aynı zamanda salât-ü selam hadisesinin konuyla hiç bir ilişkisi yoktur. Zira, böyle salât ü selâm veya duâ, ne maksada ne de örfe göre söylenmiş sayılır.

Eve girişteki izin için üç defa kapı çalmak ise; gözü mahrem şeylerden korumak için ihtiyat gereğidir. Talâk ise bunların aksinedir. Talâkta ihtiyat, bir mecliste bir lafız veya farklı farklı lafızlar ile yapılan üç talâkın üç olarak kabul edilmesindedir.³³³

b- Tâvus'un kanalıyla gelen meşhur İbn Abbas³³⁴ hadisi değişik açılardan incelendiğinde bir defada söylenen üç talâkın, bir sayılacağına delil olmadığı görülecektir. Zira bu hadisin senedi, birçok hadis tenkitçisi tarafından zayıf bulunmuştur. Bunlardan; Yahyâ b. Said el-Kattan (ö.198/813), Yahyâ b. Mâin (ö.233/847), Ali b. el-Medenî (ö.234/849)³³⁵ ile Ahmed b. Hanbel (ö.241/856), hadisin zayıf olduğunu söylerken, Katâde, İbn Zeyd ve İbn Cerîr ise hadisin mürsel olduğunu söylemişlerdir.³³⁶ Ayrıca bu hadisleri rivâyet eden tüm raviler, İbn Abbas'ın, kendi rivâyetine muhalif olan fetvâsını³³⁷ da ondan nakletmişler

³³³ Alusî, Şihabuddîn Ebu'l-Fadl Mahmud, **Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve Seb'i'l-Mesânî**, Beyrut, ts., II, 139; Bahit, s. 139-140; Bilmen, II, 206-207.

³³⁴ Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, I, 215; İbn Hacer, **Feth**, IX, 316; Beyhakî, IV, 339. Ayrıca bk. Müslim, Talâk, 2, H.no:1472; Nesaî, Talâk, 145; Şevkânî, VI, 232.

³³⁵ Kevserî, s. 46; Bûtî, s.113.

³³⁶ Şinkitî, s. 185.

³³⁷ Fetva için bk. Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2197; İbn Hacer, IX, 316; İbnü'l-Hümâm, III, 469; Şevkânî, VI, 229; Tehanevî, XI, 149.

ve bizzat kendileri de bir defada verilen üç talâkın vukû bulacağını savunmuşlardır.³³⁸ İşte bu yüzden bir çok âlim gibi, İbn Arabî³³⁹ de bu rivâyeti muzdarip, İbn Abdilber³⁴⁰ ise vehim olarak nitelemiştir. Bu konuda özellikle Tavus'un oğlunun, Tavus'un rivâyetini yalanlaması çok dikkat çekicidir.³⁴¹ Şurası da var ki, Tavus; salih, fazıl bir kişi olmakla birlikte bir çok hadis tenkitçisi tarafından "hatası çok olan kişi" olarak nitelendirilmiştir.³⁴²

Diğer taraftan İbn Abbas'tan yapılan rivâyetler, zahiri manasının haricinde, çok farklı şekillerde yorumlanmıştır. Örneğin, bu hadis "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" şeklinde anlaşılabilir. Bu durumda eğer ikinci ve üçüncü ifade te'kit niyetiyle söylenirse bir talâk vaki olur. Ancak tekerrür, niyetiyle söylenirse üç talâk verilmiş olur. Rasûlullah (sav) ve Ebû Bekr zamanında sahâbîlerin sözü ve özü doğrudu. Ekseriyetle hayır ve fazilet kazanmak niyetiyle hareket ederlerdi. İşte bu yüzden onlarda, hileye başvurma olayı görülmezdi. Üç talâk bir anda peşpeşe verdikleri zaman hakikaten bununla te'kit kastediyorlardı. Zaten Rasûlullah (sav) döneminde insanların genel adeti tek talâkla boşamaktı. Ne zaman ki, Hz. Ömer, üç talâk vermenin te'vil götürmeyecek şekilde yayıldığını gördü, böyle yapanların niyetlerine itibar etmeyip, sözlerinin zahirine göre hüküm verme

³³⁸ Beyhakî, V, 338; Kurtubî, III,129; İbn Rüşd, II, 53; İbn Kudâme, VIII, 243; Şevkânî, VI, 233; Bûtî, s.112; Er, s.32.

³³⁹ İbn Hacer, IX, 276.

³⁴⁰ Kurtubî, III,129.

³⁴¹ Kevserî, s. 49; Er, s.53.

³⁴² Bilmen, II, 210.

ihtiyacı duydu. Zaten insanlar da artık bunu kasteder olmuşlardı.³⁴³

Ayrıca, âlimlerin bir çoğu, bir defada verilen üç talâkın vukûunu savunurken, İbn Abbas'ın fetvâsını, yapmış olduğu rivâyete tercih etmişlerdir.³⁴⁴ Bunu yaparken de şu ihtimalleri öne sürmüşlerdir:³⁴⁵

ba- İbn Abbas'ın, yapmış olduğu rivâyeti unutmuş olma ihtimali.

bb- Ravinin, üç talâkın bir defada vaki olacağına dair gizli bir delili daha bilme ihtimalinin var oluşu. Dolayısıyla da yapmış olduğu rivâyetin nesh ihtimali.³⁴⁶

bc- İbn Abbas hadisi bir çok yorum ve tenkide uğradığından dolayı muhtelefün fih (ihtilafı) olup, güçlü delil ve icmanın önüne geçemeyecek oluşu.³⁴⁷

bd- Hadisin siyakının Rasûlullah'a (sav) dayanmayışı.

İşte bütün bu tartışmalardan dolayı, Tavus'un İbn Abbas'tan rivâyet ettiği haberlere münker, müevvel veya mensuh denilmiştir.³⁴⁸

Bütün bu itirazlara şöyle cevap verilmiştir:

İbn Abbas'tan yapılan rivâyetin zayıf olduğu doğru değildir. Çünkü aralarında İbn Hacer ve Hakim'in de³⁴⁹ bulunduğu bir çok muhaddis bu rivâyete sahih demişlerdir. Ayrıca, o konudaki diğer rivâyetler onu güçlendirmektedir. Rivâyetin nesh olduğunu iddia etmekte yanlıştır. Zira

³⁴³ İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 257; Şevkânî, VI, 233; Bilmen, II, 209; Şınkıtî, s. 182; Bahit, s.118; Zuhaylî, VII, 409; Sabunî, s. 216-217.

³⁴⁴ Ebû Zehra, s.109.

³⁴⁵ Bahit, s.119-120.

³⁴⁶ Şevkânî, VI, 234; Bilmen, II, 209; Şınkıtî, s. 183; Er, s.30; Bahit, s.120.

³⁴⁷ Bilmen, II, 209; Bahit, s.120.

³⁴⁸ Bilmen, II, 209; Bahit, s.120; Bûtî, s.112.

³⁴⁹ İbn Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, V, 248; Şevkânî, VI, 234; San'ânî, III, 361; Sabunî, s. 214-215.

nesh olması için açık bir nâsihin bulunması şarttır. Mademki bu konuda nesh vardı, o takdirde niçin Hz. Ömer (r.a.) devrine kadar bu nâsih gündeme gelmedi? ³⁵⁰ Bu arada Hz. Ömer (r.a.)'in "Teenni ile hareket etmeleri gereken bir şeyde acelecilik ettiler" sözü, bu konunun, Hz. Ömer (r.a.)'in kendi görüşü olduğu ve o konuda başka bir delilin olmadığını göstermektedir. ³⁵¹

Diğer taraftan râvinin fetvâsının rivâyetine tercih edilmesi konusu ise tartışmalı olup, aralarında Kadı Beydavî, Esnevî, ³⁵² Fahreddin Razî, Seyfüddîn el-Âmidî, Ebû'l Hüseyin'in de ³⁵³ bulunduğu pek çok âlim rivâyeti fetvâyaya tercih etmişlerdir.

Rasûlullah (sav) döneminde boşamanın, genelde bir talâkla yapıldığı iddiası da doğru değildir. ³⁵⁴ Zira bunu teyit edecek güçlü bir dayanak yoktur. O devirde verilen üç talakın bir sayıldığı ise bilinen bir vâkıdır.

c- Ahmed b. Hanbel'in İkrime'den yaptığı Rukane hadisi ³⁵⁵ delil olmaya elverişli değildir. Rivâyetin senedinde bulunan Muhammed b. İshak, aralarında Hakim İbn Hibban, İbn Hacer'in de bulunduğu bir çok hadis tenkitçisi tarafından zayıf sayılmıştır. ³⁵⁶ Ebû Davud ³⁵⁷ ve Tirmizî ³⁵⁸ "Elbette/kesin" lafzıyla rivâyet olunan Rukâne hadisini sahih olarak kabul

³⁵⁰ Şevkânî, VI, 233; Heyet, **Ebhas**, s. 397.

³⁵¹ San'ânî, III, 361.

³⁵² Esnevî, III, 167.

³⁵³ Baci, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef, **Kitabu'l-İşârî fî Marifeti'l-Usûl ve'l-İcazeti fî Ma'nâ'd Delil**, Mekke, 1996, s. 246.

³⁵⁴ Sabunî, s.215.

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 215.

³⁵⁶ İbn Hacer, IX, 316; Bahit, s.116-117; Er, s.36; Bûtî, s.114.

³⁵⁷ Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2208; Kevserî, s. 53; Bûtî, s.114.

³⁵⁸ Tirmizî, Talâk ve Lian, 2, H.no:1186; Kevserî, s. 53; Bahit, s.116-117.

etmişler ve bunu "Üç talâk ile boşadı" lafzıyla gelen rivâyete tercih etmişlerdir. Buna karşı da şunlar söylenebilir:

Mezkur rivâyetin zayıf kabul edilmesine sebep olarak gösterilen senetteki ravi Muhammed b. İshak, hadis sahasında otorite olan Ahmed İbn Hanbel³⁵⁹ ve İbn Teymiyye³⁶⁰ tarafından sika ravi olarak nitelendirilmiştir. Bu da rivâyetin sıhhatini göstermektedir.

d- Böyle bir talâkı tek talâk sayanların aklî delili genelde İslâmın aile müessesine verdiği önem ve aile müessesinin devamındaki maslahat üzerinde yoğunlaşmıştır. Hz. Ömer (r.a.)'in bu konudaki uygulamasını da maslahat icabı olarak yorumlamışlardır. Bu tür bir yorum yanlıştır. Çünkü Hz. Ömer (r.a.)'in bu tür bir uygulamasının temelinde Kur'an, sünnet ve icma yatmaktadır.³⁶¹ Aksi taktirde, Hz. Ömer (r.a.)'in maslahata dayanan icthadının naslara takdim edilmesi söz konusu olur ki, bu durum "Nassın bulunduğu yerde icthada mesağ yoktur"³⁶² kaidesi gereğince dikkate değer sayılamaz.

3.3.3.4. Bir Defada Verilen Üç Talakı Zifaktan Önce Bir Zifaktan Sonra Üç Talak Sayanların Delillerine Yapılan İtirazlar ve Cevapları:

a- Üç talâkın vukûunda kendisiyle ilişkiye girilmiş kadınla ilişkiye girilmemiş kadın arasında ayırım yapanların görüşü, Ebû Davud'un Süneninde yer alan Ebû Sahbâ hadisine³⁶³ dayandırılmıştır. Ebû Sahbâ'nın

³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 215;

³⁶⁰ İbn Teymiyye, XXXIII, 85;

³⁶¹ Bilmen, II, 208.

³⁶² Ali Haydar, *Dürerü'l-Hukkam Şerhu Mecelletü'l-Ahkam*, Dersaadet, ts., I, 65; Bilmen, II, 259.

³⁶³ Ebû Dâvûd, Talâk, 10, H.no:2199; Şevkânî, VI, 234.

İbn Abbas'tan yaptığı rivâyet, gerek İbn Abbas'tan gerekse diğer ravilerden sahih olarak nakledilen diğer rivâyet ve fetvâlarla çelişmektedir.³⁶⁴ Aralarında bir kıyaslama yapıldığında, Ebû Sahbâ rivâyetine, muhalif rivâyetler tercih edilmiş, hatta bazı hadis tenkitçileri bu hadisi zayıf olarak kabul etmişlerdir.³⁶⁵ Aynı zamanda Ebû Sahbâ hadisesinde, Rasûlullah'ın (sav) ikrarını gösteren herhangi bir işaretle yoktur.³⁶⁶

b- Kadınla zifafa girilmemiş ise "Sen boşsun" deyince derhal ayrılık vukû bulacağı, mahal kalmadığı için ikinci ve üçüncü ifadelerin hükümsüz kalacağı istidlali de tutarlı bulunmamıştır. Çünkü talâk, kocanın söylemeye azmettiği cümlenin tamamlanmasıyla meydana gelmektedir. Halbuki bu ifadede söylenmek istenen cümle, henüz tamamlanmamıştır. Zira Kurtûbî'nin de ifade ettiği gibi "Sen üç kere boşsun" ifadesi munfasıl bir söz değil, muttasıl olup; bunların herbirini ayrı kelimeler olarak kabul edip, her bir kelimeye ayrı hüküm vermek doğru değildir.³⁶⁷

³⁶⁴ Bûtî, s.117; Heyet, **Ebhas**, s. 397; Sabunî, s. 206.

³⁶⁵ San'ânî, III, 361; Kevserî, s. 47; Itr, s. 126.

³⁶⁶ Heyet, **Ebhas**, s. 317; Sabunî, s. 206.

³⁶⁷ San'ânî, III, 361; Bûtî, s.117.

SONUÇ

İslam Aile Hukukunda Boşanma Çeşitleri ve Üç Talak isimli çalışmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Allah Tealâ, insanları bir arada yaşamaları için kadın ve erkek olarak iki ayrı cinsten yaratmış, neslin devamı içinde bunların bir araya gelmelerini gerekli kılmıştır. Ne var ki, insanların birbirlerinden farklı yaratılışları, farklı tabiat, huy ve anlayışlara sahip olmaları sebebiyle, huzur ortamı içerisinde hayatlarını devam ettirmeleri zaman zaman mümkün olmamaktadır. Bu gibi durumlarda, şari kocanın hemen boşama yoluna gitmeyip, bir takım ıslah metotlarını devreye sokmasını ön görmüştür. Buna rağmen aile içerisinde geçimsizlik yok edilemiyorsa kocanın son çare olarak karısını boşamasının yolu açık bırakılmıştır. İslâm her konuda olduğu gibi bu konuda da en doğru yolu göstermiş, gerek Kur'an'da gerekse Rasûlullah'ın (sav) sünnetinde sünnî talâk olarak adlandırılan boşama usûllerini getirmiştir. Bunlar boşamayı engelleyici olmayıp, zorlaştırıcı tedbirler cümlesindedir. Bu yolla hem boşayanın hem boşananın ve hem de toplumun menfaati gözetilmiş olmaktadır.

Ancak insanlar her zaman bu prensiplere riayet etmemişler, farklı farklı yollar izlemişlerdir. Bu yollardan biri de ayrı ayrı zamanlarda çözülmesi öngörülen üç nikah bağının bir lafızla veya aynı zamanda peşpeşe verilmesidir. İşte bir defada verilen veya üç defa peşpeşe verilen talakın geçerli olup olmayacağı bir problem olarak görülmüş ve Sahabe döneminden günümüze kadar bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Öncelikle böyle bir talakın verilmesi konusunda iki görüş ortaya çıkmış olup sahâberden İbn Mes'ûd, İbn Abbas ve İbn Ömer başta olmak

üzere Hanefîler, Mâlikîler, bir rivâyetinde Ahmed b. Hanbel ve ünlü müctehitlerden İbn Teymiyye bu şekilde verilen talakın haram olduğunu savunmuşlardır. Bu karşılık Zahirî mezhebinden İbn Hazm'ın nakline göre İbn Ebî Şeybe ve bir rivâyetinde de Ahmet b. Hanbel bunun caiz olacağını ileri sürmüşlerdir.

Bu şekilde verilen talakın hukuki neticesine gelince; bu konuda da dört görüş ortaya çıkmıştır.

Birinci görüş; bir defada verilen üç talakın geçersiz olduğunu savunanların görüşü olup, bu görüşü savunanlar arasında Muhammed b. İshâk, el-Haccac b. Ertah, Cafer es-Sadık, İmam Bakır ve İmamiyye, Mu'tezile ve Zahiriye mezhepleri yer almaktadır.

İkinci görüş; bu talakın üç talak sayılacağını savunanların görüşü olup, sahabeden Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ali (r.a.), Abdullah bin Mes'ûd, İbn Abbas ve Ebû Hureyre, müctehit imamlardan el-Evzâî, Nehâî, Süfyan es-Sevrî, Ebu Hanife, Şafii, Malik b. Enes, muâsır alimlerden Zâhid el-Kevserî, Ömer Nasûhi Bilmen, Said Ramazan el-Bûti, Vehbe Zuhayli'nin de dahil olduğu cumhura aittir.

Üçüncü görüş; bu talakın bir talak sayılacağı yönünde olup, sahâbeden Abdurrahman b. Avf ve İbn Abbas, tabiînden Tâvus, İbn İshak, sonraki alimlerden de İbn Temiyye, İbn Kayyım el-Cevziyye ve Şevkani tarafından savunulmuştur. Ayrıca bu görüş muasır âlimlerden Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıza, Muhammed Ebû Zehra, Süleyman Ateş ve Halil İbrahim Acar'ın da aralarında bulunduğu ilahiyatçılar tarafından benimsenmiş olup, günümüzde yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Dördüncü görüşe gelince, bu görüş sahipleri talakı zifaf ile ilişkilendirmiş ve zifaftan önce meydana gelmişse onu bir talak saymış, zifaftan sonra meydana gelmişse üç talak olarak saymıştır. Bu görüşü savunanların başında İshak b. Rahaveyh, Atâ, Tâvus, Hasan'ül Basri ve Said b. Cübeyr gibi müctehitler gelmektedir.

Görüşleri ve onlara ait delilleri tahlil ettiğimizde, bir defada verilen üçtalakı bir talak sayanların görüşü günümüzde yaygınlık kazanmakla beraber bu görüş sahiplerinin eş ve çocukların mağduriyetini göz önüne alarak delillere yaklaştıkları kanaati oluşmuştur.

Buna karşılık bir defada verilen üç talâkın üç talak olarak vukû bulacağını söyleyen cumhurun delilleri, arasında her ne kadar tenkide uğramış olanları ve değişik yorumlara tabi tutulanları olsa da, diğerlerine nisbetle daha fazla kabul görmüş ve daha az tenkide uğramıştır.

Sonuç olarak; konu etrafında başvuru deliller arasında bir lafızda verilen üç talâkın, üç olarak gerçekleşeceğini savunanların delillerinin daha güçlü olması ve çoğunluğun desteğini alması dikkate alındığında bu görüşün tercihe şayan olduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDURREZZAK, Ebû Bekr İbnü'l-Hemmâm, **el-Musannef**, Beyrut, 1390-1392/1970-1972.
- ACAR, H. İbrahim, **İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi**, Erzurum, 2000.
- AHMED B. HANBEL, **Müsned**, Beyrut, ts.
- AHMED FERRAC HÜSEYİN, **Ahkamu'l Üsratü fi'l-İslâm**, Beyrut, 1991.
- ALİ HAYDAR, **Dürerü'l-Hukkam Şerhu Mecelletü'l-Ahkam**, Dersaadet, ts.
- ALUSÎ, Şihabuddîn Ebu'l-Fadl Mahmud, **Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve Seb'i'l-Mesânî**, Beyrut, ts.
- ATEŞ, Süleyman, “Ahkâm ez-Zevâc ve't-Talak fî Dav'il Kitâb ve's-Sünne”, **AÜİFD.**, c.XXIX, s. 41-82
- , **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, 1988.
- AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmud b. Ahmed, **Umdetü'l-Kari Şerhu Sahihu'l-Buhari**, Beyrut, ts.
- BÂCÎ, Ebû'l Velîd, Süleyman b. Halef, el-Endülüsî, **el-Müntekâ Şerhu'l-Muvattâ'**, Beyrut, 1983.
- Kitabu'l-İşârî fi Marifeti'l-Usûl ve'l-İcazeti fi Ma'nâ'd-Delil**, Mekke, 1996.
- BAHÎT, Muhammed b. Bahit b. El-Hüseyn el-Muti'î, **Hakikatü'l-İslam ve Usulü'l Hükm**, Kahire 1344 h.,
- BEHÛTÎ, Mansur b. Yusuf, **er- Ravdu'l-Murbi' Şerhü Zadü'l-Müstağni fi İhtisari'l-Mukni**, Beyrut, 1990
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr, Ahmed b. el-Hüseyn, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Haydarabat, 1356.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukuku İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1988.
- BÛTÎ, Muhammed Said Ramazan, **Muhadarat fi'l Fıkhi'l-Mukaran**, Dımeşk, 1981.

- BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahihu'l-Buhari**, İstanbul, ts.
- CASSAS, Ebu Bekr Ahmet b. Ali, **Ahkâmu'l Kur'an**, Beyrut, 1995.
- CİN, Halil, **Eski Hukukumuzda Boşanma**, Konya 1988.
- DAREKUTNÎ, Ali b. Ömer, **Sünen**, Kahire, 1966.
- DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, İstanbul 1984.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, **el-Ahvâlü's Şahsiyye**, Dârü'l Fikr, Beyrut, ts.
- , **Usulü'l-Fıkh**, Tebliğ yayınları, İstanbul, ty.
- EBU CEYB, Sa'di, **el-Kamusu'l Fıkhî Lugaten ve Istilahen**, Dımaşk, 1988.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, **Sünen-i Ebi Davud**, Beyrut, ts.
- ER, Muhammed Emin, **el-Huccetü'd-Dâmiğa...**, el-Mektebetü'l İslamiyye, Diyarbakır, 1389 h.
- ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet., İstanbul 1998
- ERGÜNEY, Hilmi, **Türk Hukukunda Lügat ve İstilahlar**, İstanbul, 1973.
- ESNEVÎ, Cemaluddîn Abdurrahim b. el-Hüseyn, **Nihâyetü's-Sûl fî Şerhi Minhaci'l-Usûl**, Alemü'l-Kütüp, Beyrut, 1982.
- FÎRUZÂBÂDÎ, Mecddüddin Muhammed, **el-Kamusu'l-Muhit**, Beyrut, 1987.
- HANBELÎ, Şakir, **Usulü'l-Fıkhî'l İslâmî**, Güven Matbaası, İstanbul, ts.
- HEYET, **Aile Hukuku Kararnamesi** (1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi), Hazırlayan Orhan Çeker, Ebru yayınları, İstanbul 1985
- HEYET, **Ebhâsü Heyeti Kibâri'l-Ulemâ**, Riyad, 1989.
- İBN ÂBÎDÎN, Muhammed b. Emin b. Ömer, **Haşiyetü Reddi'l-Muhtar ala'd Dürri'l-Muhtar**, Beyrut, 1992
- İBN HACER el-Askalanî, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî**, Bulak, 1300
- İBN HAZM, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saad, **el-Muhallâ**, Mısır, 1970.
- İBN KAYYİM el-Cevziyye, **İğasetü'l Lehfan min Masayıdi's-Şeytan**, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1961.
- , **Zâdü'l-Meâd**, Kuveyt, 1979.

- İBN KUDÂME, Muvaffaku'd din Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, **el-Muğnî**, Beyrut, 1972.
- İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1990.
- İBNÜ'L-MÜNZİR, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim, **Kitabu'l-İcma**, Trc. Abdulkadir Şener, Ankara 1983
- İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrahim, **el-Eşbah ve'n-Nezâir**, Dımeşk, 1983.
- İBN RÛŞD, Ebû'l-Velid, Muhammed b. Ahmad **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, Mısır, ts.
- İBN TEYMİYYE, Takıyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm, **Mecmû'u Fetavâ Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye**, Riyad, 1991.
- İBNÜ'L ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, **Ahkamu'l-Kur'an**, Beyrut, 1988.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemaluddin Mumammed b. Abdulvahid b. Abdulhamid es-Sivasi, **Şerhu Fethu'l-Kadir**, Beyrut, ts.
- İTR, Nuruddin, **Ebğadü'l-Halal**, Beyrut, 1985.
- KÂSÂNÎ, Alauddin Ebû Bekr b. Mes'ud, **Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâi**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- KARAMAN, Hayreddin, **İslâm Hukuk Tarihi**, İstanbul, 1989.
- , **Mukayeseli İslâm Hukuku**, nesil yayınları, İstanbul, 1991
- KARDÂVÎ, Yusuf, **İslâm'da Helal ve Haram**, Hilal yayınları, İstanbul, ty.
- KEVSERÎ, Muhammed b. Zâhid, **el-İşfak alâ Ahkâmi't-Talak**, el-Mektebetü'l Ezheriyye li't-Türas, Kahire, ts.
- KİTAB-I MUKADDES**, Modern Ofset, İstanbul, 1958.
- KOÇAK, Muhsin, **İslâm Hukuku'nda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları**, Samsun, 1997
- KUDURÎ, Ebu'l-Hüseyn Ahmet b. Muhammed, **el-Muhtasar**, İstanbul Dersaadet, ts.

- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1985
- MALİK B. ENES, **Muvatta'**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Kahire, ts.
- MEHMET ZİHNÎ, **Nimet- i İslam**, Sönmez neşriyat, İstanbul, ts.
- MERĞİNÂNÎ, Burhabeddin Ebi'l Hüseyin Ali b. Ebi Bekr b. Abdulcelil, **el-Hidaye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî**, Beyrut, 1990.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud, **el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar**, İstanbul, 1987.
- MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin Müslim b. el-Haccac, **Sahihu Müslim**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1969.
- NEVEVÎ, Muhyiddin Şerefüddîn, **Kitabu'l Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb bi's Şirazi**, Cidde, ts.
- RÂZÎ, Ebû Bekr Zeynuddin, **Muhtaru's-Sıhah**, İstanbul, 1980.
- SÂBÜNÎ, Abdurrahman, **Medâ Hürriyeti'z-Zevceyni fi't-Talâk fi's Şerâti'l-İslâmiyye**, Dârü'l Fikr, Beyrut, 1983.
- SÂBÜNÎ, M. Ali, **Safvetü't-Tefasir**, İstanbul, 1987.
- SAN'ÂNÎ, Muhammed b. İsmail, **Sübülü's-Selam Şerhu Bulûğu'l- Meram**, Beyrut, 1987.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, **el-Mebcut**, Mısır, 1324-1331.
- ŞABAN, Zekiyüddin, **İslâm Hukuk İlminin Esasları**, Trc. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara, 1990.
-, **el-Ahvalü's-Şer'iyye li'l Ahvali's-Şahsiyye**, Bingazi 1993
- ŞAFÎÎ, Mumammed b. İdris, **el-Ümm**, Beyrut, 1973.
- ŞEMMA, Muhammed, **el-Müfid mine'l-Ebhas fi Ahkami'z- Zevac ve'l-Miras**, Dımaşk, 1995.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Neylü'l Evtâr**, Mektebetü Dârü't-Türas, Kahire, ts.
- ŞİNKÎTÎ, Muhammedü'l Emin b. Muhammedi'l-Muhtar, **Advaü'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'an bi'l-Kur'an**, Alemü'l Kütüp, Beyrut, ts.

- ŞÎRÂZÎ, Ebû İshak İbrahim b. Ali, **Mühezzeb**, İsa elbabi matbaası, ts.
- TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed el-Osmânî, **İ'lâü's-Sünen**, el Mektebetü'l- İlmîyye, Mekke, ts.
- TÜMER, Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1993.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **Türk Medeni Hukuku**, İstanbul 1960
- YAZIR, M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, Azim Dağıtım, İstanbul, ts.
- ZEBÎDÎ, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Trc. ve şerh Kamil Miras, Ankara, 1972.
- ZEYD B. ALÎ, **Müsned**, Beyrut, 1983.
- ZEYDAN, Abdülkerîm, **el-Vecîz fî Usûlü'l-Fıkh**, Beyrut, 1987.
- , **el-Medhal li Diraseti'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye**, Amman, 1990.
- ZEYLAÎ, Cemaluddin Ebî Muhammed Abdillâh b. Yusuf, **Nasbu'r-Râye li-Ehadisi'l-Hidaye**, Darü'l-Hadis, Kahire, ts.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletuhu**, Dımaşk, 1989.

ÖZGEÇMİŞ

1968 Amasya / Merzifon / Bulak köy'ünde doğdu. 1986'da Amasya İmam Hatip Lisesi'den mezun oldu. 1991'de Mekke Umm al-Kura Üniversitesini Arap Dili Enstitüsü'nden, 1995'te ise aynı Üniversitenin Şeriat (İlahiyat) Fakültesi, İslam Hukuku Bölümünden mezun oldu. 1995 Temmuz'unda YÖK'ten dört yıllık İlahiyat Fakültesi denkliğini aldı. 1996-1998 yılları arasında Ondokuz Mayıs Üniversitesi de Araştırma görevlisi olarak; 1998 -2002 yılları arasında özel sektörde; 2005-2009 yılları arasında Samsun İl Müftülüğü bünyesinde İmam-Hatip olarak görev yaptı. 2008'de AÖF İlahiyat Ön Lisans İlahiyat Programından, 2009'da Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Halen Samsun / İlkadım Gazi İlköğretim Okulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.